

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ
ΓΕΝΕΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ Η
ΒΙΟΠΕΙΡΑΤΕΙΑ**

**ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ, ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ
ΤΗΣ ΝΑΓΚΟΓΙΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ
ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ «NEEM»**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: Βλάχση Ελένη

ΑΡ. ΦΟΙΤΗΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ: 1143408575

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Δρ. Παπαναστασίου Θωμάς Νεκτάριος

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ζήτημα της Διακυβέρνησης των Γενετικών Πόρων έχει απασχολήσει το Διεθνές Δίκαιο για δεκαετίες. Αν και το αρχικό ενδιαφέρον για τους γενετικούς πόρους ήταν μάλλον επικεντρωμένο στον χαρακτηρισμό του περιβάλλοντος ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας πάντοτε υπήρχαν υπόνοιες για την οικονομική σημασία της δυνατότητας εκμετάλλευσης και πρόσβασης σε γενετικούς πόρους.

Η αυξανόμενη σημασία αυτή των γενετικών πόρων, όπως αναδεικνύεται από την εξέλιξη του συμβατικού καθεστώτος για την ρύθμιση της διαχείρισής τους, αντικατοπτρίζεται άμεσα στην οικονομική διάσταση της εκμετάλλευσής τους. Πολύ συχνά, παρακάμπτονται τα δικαιώματα των αυτόχθονων λαών και οι μακροχρόνιες παραδοσιακές πρακτικές τους στην χρήση βιολογικών πόρων της χώρας τους, προκαλώντας την εμφάνιση του φαινομένου της βιοπειρατείας.

Σκοπός της εργασίας μας αποτελεί η ανάδειξη της σημαντικότητας των γενετικών πόρων και της εκμετάλλευσής τους από την Ελλάδα και την Κύπρο, καθώς και η κατανόηση του φαινομένου της βιοπειρατείας και της επιρροής του στις δύο αυτές χώρες.

Λέξεις Κλειδιά: γενετικοί πόροι, αυτόχθονες, βιοπειρατεία, διεθνές θεσμικό πλαίσιο, Βορράς-Νότος, ανάπτυξη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΝΕΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ.....	9
1. Ιστορική Αναδρομή.....	9
2. Η αξία της Βιοποικιλότητας.....	11
3. Η Διάσταση Βορρά και Νότου και το ζήτημα της Κοινής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας.....	12
4. Αυτόχθονες.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΝΕΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ.....	16
1. CBD.....	17
2. Πρωτοβουλίες των Αναπτυσσομένων Κρατών για την Ενδυνάμωση του Ρυθμιστικού Πλαισίου για τους Γενετικούς Πόρους.....	18
2.1. Διακήρυξη του Κανκούν 2002.....	18
2.2. Διακήρυξη του Κούσκο 2002.....	20
2.3. Διακήρυξη του Νέου Δελχί 2005.....	21
3. Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια 2010.....	21
4. Αναφορές του UNEP στη βιοποικιλότητα.....	24
5. Ο FAO για την βιοποικιλότητα.....	26
6. Ο WIPO για την βιοποικιλότητα.....	27
7. Σημαντικά Εθνικά Παραδείγματα Αναπτυσσομένων Κρατών (Ινδία, Περού, Κόστα Ρίκα).....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΒΙΟΠΕΙΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ. Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ “NEEM”.....	32
1. Το Δέντρο Νεέμ.....	33
2. W.R. GRACE & CO. ENANTION ΙΝΔΙΑΣ.....	33
3. Η Σημασία της Ανάκλησης του Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας Neemix.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	40
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	42
ANNEX.....	45
1. Ορισμοί.....	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της Διακυβέρνησης των Γενετικών Πόρων, αν και όχι τόσο γνωστό στην Ελλάδα και στην Κύπρο, έχει απασχολήσει το Διεθνές Δίκαιο για δεκαετίες. Ήδη από το 1972 και την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (UNCHE) στην Στοκχόλμη, το ζήτημα των γενετικών πόρων έχει αναδειχθεί εξέχουσας προτεραιότητας από την διεθνή κοινότητα. Από τις 26 Αρχές που υιοθετήθηκαν στην Στοκχόλμη, οι Αρχές 2 έως 5, αναφέρονται στην σημασία των γενετικών πόρων για την ανθρώπινη ζωή.

Αν και το αρχικό ενδιαφέρον για τους γενετικούς πόρους ήταν μάλλον επικεντρωμένο στον χαρακτηρισμό του περιβάλλοντος ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και στην σημασία διατήρησης των γενετικών πόρων για τις επόμενες γενιές, ήδη υπήρχαν υπόνοιες για την οικονομική σημασία της δυνατότητας εκμετάλλευσης και πρόσβασης σε γενετικούς πόρους. Αυτό άλλωστε φαίνεται και από την πεποίθηση των αναπτυσσόμενων χωρών που συμμετείχαν στην Διάσκεψη στην Στοκχόλμη πως οι πλουσιότερες χώρες του Βορρά στόχευαν σε οι πρωτοβουλίες για το περιβάλλον που θα αποτελούσαν συγκαλυμμένη στρατηγική για να εμποδιστεί η ανάπτυξη του φτωχού Νότου ¹. Χαρακτηριστικά, η τότε πρωθυπουργός της Ινδίας Ίντιρα Γκάντι κατηγόρησε τις αναπτυγμένες χώρες ότι εκμεταλλεύτηκαν τους φυσικούς πόρους των αναπτυσσόμενων κρατών για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους οφέλη.

Η επιφύλαξη αυτή που έδειξαν από την αρχή τα αναπτυσσόμενα κράτη αποδείχθηκε κατά σημαντικό βαθμό προφητική. Οι Διασκέψεις που ακολούθησαν τις επόμενες δεκαετίες έστρεψαν το ενδιαφέρον για τους γενετικούς πόρους από την δίκαιη χρήση με στόχο την ανάπτυξη, σε τρόπους αποτελεσματικότερης εκμετάλλευσής τους.

Την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον του 1972 ακολούθησαν δύο ακόμη που ασχολήθηκαν με το θέμα των γενετικών πόρων και τη σχέση του με τη βιοποικιλότητα: εκείνη του Ρίο το 1992 και εκείνη του Γιοχάνεσμπουργκ το 2002².

Η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED), γνωστή και ως Earth Summit, που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο Ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας το 1992, όπου συμμετείχαν 176 κράτη, αριθμός αυξημένος σημαντικά από τα 113 κράτη που συμμετείχαν στην Στοκχόλμη, αντιπροσώπευε την λεπτή ισορροπία μεταξύ των πολιτικών στόχων που επιδίωκαν οι αναπτυγμένες και οι αναπτυσσόμενες χώρες. Η CBD (Convention on the Biological Diversity), που σχεδιάστηκε κατά την διάρκεια της Διάσκεψης αυτής, εξήρε τον ρόλο των αυτοχθόνων λαών, οι οποίοι «έχουν έναν ζωτικής σημασίας ρόλο στην περιβαλλοντική διαχείριση και την ανάπτυξη λόγω της γνώσης και των παραδοσιακών πρακτικών τους» (Αρχή 22). Παράλληλα, αναγνωρίστηκαν τα κυριαρχικά δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών επί των γενετικών τους πόρων.

¹ Τσάλτας Γ., «Αναπτυξιακό Φαινόμενο & Τρίτος Κόσμος», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010.

² Γρηγορίου, Π. Η., «Η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το περιβάλλον και την ανάπτυξη», Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 48-56, Αθήνα 1993.

Επίσης προέβλεψε την υιοθέτηση επιπλέον εξειδικευτικών Πρωτοκόλλων στο κείμενό της. Πρωτόκολλο αυτού του είδους είναι το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για τη Πρόσβαση και Κατανομή των Ωφελημάτων από Γενετικούς Πόρους.

Μία δεκαετία μετά την Διάσκεψη του Ρίο ακολούθησε η «Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη» (WSSD), που πραγματοποιήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ, το "λίκνο της ανθρωπότητας" όπως χαρακτηρίστηκε, από τις 26 Αυγούστου μέχρι τις 4 Σεπτεμβρίου 2002 και όπου παρευρέθηκαν πάνω από 100 αρχηγοί κρατών από 193 κράτη. Σε αντίθεση με της προσπάθειες για δημιουργία ενός νομικού πλαισίου για την διακυβέρνηση των γενετικών πόρων, όπως είχε αποπειραθεί η Διάσκεψη του Ρίο, η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη παρέμεινε μόνο σε προτροπές αναφορικά με την εξάλειψη της φτώχειας και τον σχεδιασμό νέων προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης (Παράγραφος 11), τη μείωση του αυξανόμενου χάσματος μεταξύ του αναπτυγμένου και του αναπτυσσόμενου κόσμου οφειλόμενο στην άνιση οικονομική ανάπτυξη (Παράγραφος 12) και τη προστασία του περιβάλλοντος που «εξακολουθεί να υποφέρει» (Παράγραφος 13).

Αν και η σημασία των γενετικών πόρων για την οικονομική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών τονιζόταν όλο και περισσότερο κατά τις Διακηρύξεις του Κανκούν (2002), του Κούσκο (2002) και του Νέου Δελχί (2005), η προσπάθεια για αναγνώριση της ανάγκης για νομική προστασία των δικαιωμάτων πάνω στους γενετικούς πόρους δεν προσεγγίστηκε μέχρι την σύνταξη του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια (Ιαπωνία 2010), εξειδικευτικού πρωτοκόλλου της CBD. Από τον τίτλο ακόμα του Πρωτοκόλλου (Ειδικό Πρωτόκολλο για την Πρόσβαση και την Κατανομή των Ωφελημάτων από Γενετικούς Πόρους), γίνεται κατανοητή η προσπάθεια της Διεθνούς Κοινότητας για την οριστική δημιουργία ενός νομικού πλαισίου για την διακυβέρνηση των γενετικών πόρων και για την εκμετάλλευσή τους.

Η αυξανόμενη σημασία αυτή των γενετικών πόρων, όπως αναδεικνύεται από την εξέλιξη του συμβατικού καθεστώτος για την ρύθμιση της διαχείρισής τους, αντικατοπτρίζεται άμεσα στην οικονομική διάσταση της εκμετάλλευσής τους.

Παρά την προσπάθεια δημιουργίας ενός διεθνούς ρυθμιστικού πλαισίου, η μη επικύρωση διεθνών κειμένων όπως το Ειδικό Πρωτόκολλο για την Πρόσβαση και την Κατανομή των Ωφελημάτων από Γενετικούς Πόρους της Ναγκόγια από χώρες όπως είναι οι ΗΠΑ, έχει οδηγήσει σε σειρά προβλημάτων επί του θέματος των γενετικών πόρων και κυρίως των οικονομικών ωφελημάτων που προέρχονται από την εκμετάλλευσή τους.

Στην εκμετάλλευση των γενετικών πόρων έχουν βασιστεί σε μεγάλο βαθμό «βαριές» βιομηχανίες, όπως είναι οι φαρμακοβιομηχανίες αλλά και οι βιομηχανίες παραγωγής καλλυντικών. Η εκμετάλλευσή αυτή γίνεται με την απόκτηση διπλώματος ευρεσιτεχνίας προϊόντων που χρησιμοποιούν δραστικές ουσίες από φυσικά εμφανιζόμενο βιοχημικό ή γενετικό υλικό. Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας είναι αυτά τα οποία εμποδίζουν τυχόν αναπαραγωγή του παραγόμενου προϊόντος από τρίτες βιομηχανίες, προστατεύοντας έτσι τα οικονομικά συμφέροντα των κατόχων τους.

Καθώς τα κέρδη που αποκομίζουν οι φαρμακοβιομηχανίες είναι τεράστια, με εταιρίες όπως η Pfizer να παρουσιάζουν ετήσια κέρδη επιπέδου 10 δισεκατομμυρίων

δολαρίων³, οι ανάγκες για κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών είναι πειστική. Πολύ συχνά, παρακάμπτονται τα δικαιώματα των αυτόχthonων λαών και οι μακροχρόνιες παραδοσιακές πρακτικές τους στην χρήση βιολογικών πόρων της χώρας τους, προκαλώντας την εμφάνιση του φαινομένου της βιοπειρατείας.

Ως βιοπειρατεία ορίζουμε την πρακτική της εμπορικής εκμετάλλευσης φυσικά εμφανιζόμενων βιοχημικών ενώσεων ή γενετικού υλικού, κυρίως με την απόκτηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας που περιορίζουν τη μελλοντική χρήση του, με τον κάτοχο του διπλώματος να παραλείπει την καταβολή δίκαιης αποζημίωσης για την κοινότητα από την οποία προέρχεται το γενετικό υλικό ή η βιοχημική ένωση.

Φαινόμενα βιοπειρατείας εμφανίζονται παγκοσμίως, με κατόχους διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας μεγάλες πολυεθνικές βιομηχανίες. Παρατηρείται δε, πως τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας αυτά εκδίδονται σε βάρος κατοίκων αναπτυσσόμενων οικονομιών, ενώ συχνά κάτοχοί τους είναι εταιρείες Αμερικανικών συμφερόντων.

Υπό την οπτική γωνία αυτή, το φαινόμενο της βιοπειρατείας αποτελεί μάλλον μια προέκταση του χάσματος μεταξύ των πλούσιου Βορρά και φτωχότερου Νότου, καθώς και μία ακόμη έκφραση της οικονομικής εκμετάλλευσης των χωρών του δεύτερου από χώρες του πρώτου. Η Κύπρος και η Ελλάδα αποτελούν, δυστυχώς, δύο από τις χώρες οι οποίες έχουν πέσει επανειλημμένως θύματα βιοπειρατείας, με τα κέρδη από προϊόντα-παράγωγα γενετικών πόρων τους να καρπώνονται βιομηχανίες τρίτων χωρών.

Σκοπός της εργασίας μας αποτελεί η ανάδειξη της σημαντικότητας των γενετικών πόρων και της εκμετάλλευσής τους από την Ελλάδα και την Κύπρο, καθώς και η κατανόηση του φαινομένου της βιοπειρατείας και της επιρροής του στις δύο αυτές χώρες.

Προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο σκοπός αυτός, θα επιχειρήσουμε μία ανάλυση του ζητήματος της διακυβέρνησης των γενετικών πόρων, της εξέλιξης του σχετικού συμβατικού καθεστώτος μέσω του υπάρχοντος ρυθμιστικού πλαισίου και των αρμοδίων οργάνων, καθώς και θα επιχειρήσουμε μια συγκριτική εξέταση της αποτελεσματικότητάς τους. Ταυτόχρονα, θα εξετάσουμε η στάση την οποία έχουν τηρήσει κατά τη διαπραγματευτική διαδικασία τα συμβαλλόμενα κράτη, τον τρόπο με τον οποίο επέδρασαν στην εξέλιξη της διακυβέρνησης των γενετικών πόρων αλλά και τα συναφή προβλήματα δημιούργησαν κατά την μακροχρόνια αυτή εξελικτική διαδικασία.

Προβλήματα τα οποία πηγάζουν κατά κύριο λόγο -και σε μία ακόμη περίπτωση- από το χάσμα μεταξύ Βορρά-Νότου και την διαρκή προσπάθεια του αναπτυσσόμενου Βορρά να επιβληθεί του αναπτυσσόμενου Νότου, τα οποία εμποδίζουν την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί το 1992 στο Ρίο. Χάσμα διαχρονικό, το οποίο έχει στο επίκεντρό του την οικολογικά ιμπεριαλιστική πολιτική των ανεπτυγμένων κρατών του Βορρά -και το πώς αυτή γίνεται αντιληπτή από τα αναπτυσσόμενα κράτη του Νότου- αλλά και την απροθυμία τους να τηρήσουν τις συμβατικές τους υποχρεώσεις, αντιπαραθέτοντας ζητήματα πνευματικών

³ Anderson, R. «Pharmaceutical industry gets high on fat profits», BBC News, 6 November 2014

δικαιωμάτων και προτάσσοντας την έννοια «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας» σε θέματα βιοποικιλότητας.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο της εργασίας, θα προχωρήσουμε σε μία σύντομη ιστορική αναδρομή του διεθνούς καθεστώτος της διακυβέρνησης των γενετικών πόρων, ενώ θα εξετάσουμε παράλληλα την αξία της βιοποικιλότητας και των γενετικών πόρων, καθώς και τη σύγκρουση συμφερόντων κατά την εκμετάλλευση των δευτέρων και την καταπάτηση των δικαιωμάτων των αυτόχthonων λαών επί αυτών από τις χώρες του Βορρά.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο της εργασίας, θα εξετάσουμε το υπάρχον συμβατικό πλαίσιο, όπως αυτό έχει εξελιχθεί μέσα από τις διεθνείς Συνδιασκέψεις και των εξ' αυτών παραχθέντων συνθηκών και συμβάσεων (Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλομορφία, Εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια 2010) τα ζητήματα που έχουν τεθεί, καθώς και τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την εφαρμογή - αλλά και από τη μη εφαρμογή- του πλαισίου. Για την καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων που έχουν προκύψει κατά την εφαρμογή του συμβατικού καθεστώτος, θα αναφερθούμε στις διαπραγματευτικές θέσεις ορισμένων αναπτυσσόμενων κρατών, αλλά και στην μετέπειτα εφαρμογή του συμβατικού καθεστώτος, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί μέσω των, συχνά εκ διαμέτρου αντιθέτων, θέσεων αυτών.

Επιπροσθέτως, θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε ειδικότερα στον εξελικτικό χαρακτήρα που παρουσιάζει η διακυβέρνηση των γενετικών πόρων (βιοτεχνολογία, μεταφορά τεχνολογίας από τον αναπτυγμένο Βορρά στον αναπτυσσόμενο Νότο), αλλά και στο ζήτημα της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους, όπως κυρίως αυτό έχει διατυπωθεί στο Πρωτόκολλο της Ναγκόγια το 2010.

Εν συνεχεία θα εξετάσουμε συγκριτικά τις εξελίξεις αυτές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, κυρίως μέσω του υπάρχοντος κοινοτικού κανονιστικού πλαισίου αλλά και των σχετικών πολιτικών για την προστασία της βιοποικιλότητας (EU Biodiversity Action Plan) και θα επιχειρήσουμε μια κριτική ανάλυση αναφορικά στην αποτελεσματικότητα των διαφορετικών αυτών πλαισίων (διεθνές-ευρωπαϊκό-κρατικό) κατά την εφαρμογή τους.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο της εργασίας, και με γνώμονα τις παραπάνω διαπιστώσεις μας, θα επιχειρήσουμε την προσέγγιση του θέματος της βιοπειρατείας στην πράξη, υποβοηθούμενοι από την ανάλυση της υπόθεσης *W.R. Grace & Co. εναντίον Ιδίας* αναφορικά με το δέντρο Νεέμ. Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού διπλωμάτων που βασίζονται στο συγκεκριμένο δέντρο, αλλά και της ίδιας της κατάληξης της υπόθεσης, για συγκεκριμένη πατέντα ζιζανιοκτόνου από αμερικανική εταιρία, θεωρούμε ότι είναι δυνατή η προσέγγιση και ανάλυση του φαινομένου της βιοπειρατείας σε βαθμό ώστε να γίνει κατανοητή η έκταση του φαινομένου. Η συγκεκριμένη υπόθεση έχει επιλεγεί όχι μόνο εξαιτίας της κατάληξής της, αλλά κυρίως επειδή αποτελεί, κατά την άποψή μας, το πλέον χαρακτηριστικό δείγμα υποθέσεων που ασχολούνται με περιπτώσεις βιοπειρατείας: πρόκειται για μία υπόθεση μεταξύ μιας φαρμακοβιομηχανίας αμερικανικών συμφερόντων εναντίων της Ινδίας, μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας, που παρουσιάζει ξεκάθαρα την σύγκρουση Βορρά-Νότου αναφορικά με το θέμα των γενετικών πόρων.

Τέλος, στο Πέμπτο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, θα επιδιώξουμε να απαντήσουμε συμπερασματικά δύο βασικά ερωτήματα: πως επηρεάζει η διακυβέρνηση των γενετικών πόρων και την καθημερινότητά μας και γιατί η βιοπειρατεία έχει εξαπλωθεί ουσιαστικά ανεμπόδιστη στην Ελλάδα και στην Κύπρο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΝΕΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ.

Στο Κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή του διεθνούς καθεστώτος της διακυβέρνησης των γενετικών πόρων. Παράλληλα θα εξετάσουμε την αξία της βιοποικιλότητας και των γενετικών πόρων σε διεθνές επίπεδο, καθώς και τη σύγκρουση συμφερόντων κατά την εκμετάλλευση των δευτέρων και την καταπάτηση των δικαιωμάτων των αυτόχθονων λαών επί αυτών από τις χώρες του Βορρά.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Οι γενετικοί πόροι ήρθαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Διεθνούς κοινότητας μετά το 1992 και την Συνδιάσκεψη του Ρίο. Παρ' όλα αυτά, το 1992 δεν ήταν η πρώτη φορά που αναφέρθηκαν οι γενετικοί πόροι, ή η βιοποικιλότητα, σε διεθνές επίπεδο.

Ήδη από το 1972 και την Διάσκεψη της Στοκχόλμης, είχε αρχίσει να απασχολεί την Διεθνή κοινότητα το θέμα των γενετικών πόρων και της διάθεσής τους. Αν και ήταν ουσιαστικά η πρώτη παγκόσμια διάσκεψη για το περιβάλλον, όπου κανείς θα περίμενε το επίκεντρο της συζήτησης να επικεντρώνεται περισσότερο στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, που από τότε αποτελούσε τμήμα της ατζέντας στα περιβαλλοντικά θέματα, φαίνεται πως η σοβαρότητα του ζητήματος των γενετικών πόρων και της διαχείρισής τους είχε καταστεί ήδη προφανής. Γι αυτό, από τις είκοσι έξι στο σύνολο αρχές της Διάσκεψης η δεύτερη και η τρίτη ήδη αναφέρονται στους γενετικούς πόρους και την διαχείρισή τους.

Συγκεκριμένα, η δεύτερη αρχή της διάσκεψης τονίζει την ανάγκη προφύλαξης των γενετικών πόρων -«φυσικών πόρων», όπως αναφέρονται στο κείμενο της διάσκεψης- είτε πρόκειται για την χλωρίδα είτε για την πανίδα είτε ακόμη για το σύνολο των οικοσυστημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του αέρα αλλά και του νερού⁴.

Η τρίτη αρχή της διάσκεψης υπογραμμίζει την ανάγκη προστασίας των ανανεώσιμων πόρων του πλανήτη. Αναγνωρίζει, με άλλα λόγια, τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι ανανεώσιμοι πόροι και εφιστά την προσοχή της διεθνούς κοινότητας αναφορικά με τον τρόπο διαχείρισής τους. Μάλιστα, αναφέρεται ρητώς ότι τα συμβαλλόμενα κράτη -και το σύνολο του ανθρώπινου πληθυσμού- οφείλει όχι μόνο να φροντίσει για την μη εξάντληση των ανανεώσιμων

⁴ Principle 2

The natural resources of the earth, including the air, water, land, flora and fauna and especially representative samples of natural ecosystems, must be safeguarded for the benefit of present and future generations through careful planning or management, as appropriate.

πηγών του πλανήτη, αλλά και να συμβάλλει στην όσο το δυνατόν γρηγορότερη ανανέωσή τους⁵.

Στην συνέχεια, με το θέμα των φυσικών πόρων -και συγκεκριμένα το κομμάτι εκείνο που αφορά την χλωρίδα, την ποιότητα του εδάφους και την παραγωγή αγροτικών προϊόντων- ασχολήθηκε ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών (FAO) το 1983, στο πλαίσιο της έκδοσης των κατευθυντηρίων γραμμών για την αξιολόγηση του εδάφους. Όσον αφορά τους βιολογικούς πόρους, όπως αυτοί παρουσιάζονται και διαχειρίζονται στον γεωργικό τομέα, ο FAO τόνισε την ανάγκη συνολικής προσπάθειας διατήρησης και προστασίας των οικοσυστημάτων, αναγνωρίζοντας την σημασία της βιοποικιλότητας στην διαχείριση των γενετικών πόρων.

Επίσης, το ίδιο έτος, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών συνέστησε μια Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, η οποία προσανατόλισε την προσπάθεια της Διεθνούς κοινότητας προς την υλοποίηση του στόχου της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης που προετοίμασε το έδαφος για τις επόμενες συνθήκες και διασκέψεις. Η αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη τέθηκε ως στόχος από την Gro Harlem Brundtland, πρόεδρο της Επιτροπής, ως μια εναλλακτική προσέγγιση σε μια οικονομία που απλά βασίζεται στην οικονομική μεγέθυνση.

Με αυτόν τον τρόπο οδηγηθήκαμε στην Διάσκεψη του Ρίο του 1992 για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Η αλληλεξάρτηση Βορρά- Νότου γίνεται εμφανής και μέσα από το κείμενο της Διακήρυξης. «Η ειρήνη, η ανάπτυξη και η προστασία του περιβάλλοντος είναι έννοιες αλληλοεξαρτώμενες και αδιαίρετες», αναφέρεται στις αρχές (αρχή 25⁶) καταδεικνύοντας έτσι πως η εξαθλίωση του Νότου αποτελεί παράγοντα απειλής για την ευημερία του Βορρά, με αποτέλεσμα την περιβαλλοντική καταστροφή. Αντίστοιχα, οι μεν αναπτυσσόμενες χώρες παραμένουν εξαρτημένες από την βοήθεια που τους προσφέρεται από τις ανεπτυγμένες χώρες, ενώ οι δε ανεπτυγμένες χώρες χρειάζονται την συνεργασία των πρώτων για την περαιτέρω ανάπτυξή τους.

Τέλος, η Διακήρυξη του Ρίο αναγνωρίζει τρεις επιμέρους πολιτικές συνεργασίας των δύο ημισφαιρίων. Η πρώτη αφορά στον κοινό σχεδιασμό για την περιβαλλοντική προστασία, η δεύτερη σχετίζεται με την υλοποίηση της διαρκούς ανάπτυξης και η τρίτη έχει να κάνει με την υιοθέτηση θεσμικών κανόνων του διεθνούς δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος. Αν και δεν γίνεται σαφής αναφορά στην συνεργασία που είναι απαραίτητη για την διαχείριση των γενετικών πόρων, το γεγονός και μόνο ότι έχει γίνει μια προσπάθεια συνεργασία αναπτυγμένου Βορρά και αναπτυσσόμενου Νότου αξίζει να σημειωθεί, καθώς αποτελεί ένα βήμα προς την επίτευξη πραγματικής συνεννόησης και συνεργασίας μεταξύ των δύο ημισφαιρίων και στο φλέγον ζήτημα των γενετικών πόρων.

⁵ Principle 3

The capacity of the earth to produce vital renewable resources must be maintained and, wherever practicable, restored or improved.

⁶ Principle 25

Peace, development and environmental protection are interdependent and indivisible.

Την ίδια χρονιά, ο ΟΗΕ συνέταξε την CBD, μία σύμβαση κομβικής σημασίας όχι μόνο για την βιώσιμη ανάπτυξη και την βιοποικιλότητα, αλλά και για την διαχείριση των γενετικών πόρων. Στην CBD έχουμε ξεκάθαρη αναφορά και μάλιστα τον -για πρώτη φορά ανεξάρτητο από την έννοια των βιολογικών πόρων- ορισμό των γενετικών πόρων.

Δέκα χρόνια μετά, φτάνουμε στην πολιτική διακήρυξη για την αειφόρο ανάπτυξη, το Ρίο +12, στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002. Επρόκειτο για μια νέα δήλωση της Διεθνούς Κοινότητας η οποία δεν είχε τόσο στόχο την αντικατάσταση της Διακήρυξης του Ρίο όσο την επιβεβαίωση των όσων είχαν συμφωνηθεί στο παρελθόν. Κατά την διάρκεια της Διάσκεψης -και όπως φάνηκε μέσα από το τελικό κείμενο της διακήρυξης- βασική προσπάθεια απετέλεσε η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η ανθρωπότητα μέσω της επαναδιαπραγμάτευσης νέων στόχων.

Αν και δεν έγινε κάποια σημαντική μνεία στους γενετικούς πόρους, από την διακήρυξη αυτή πρέπει να συγκρατήσουμε για άλλη μια φορά το χάσμα απόψεων μεταξύ Βορρά και Νότου. Η Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ χρωματίστηκε έντονα από τις αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν μετά την συνειδητοποίηση της νέας διεθνούς πραγματικότητας, όπως αυτή αναπτύχθηκε μετά την κατάρρευση του ανατολικού πόλου του διπολικού συστήματος⁷. Το γεγονός αυτό, καθώς και οι έντονες συγκρούσεις μεταξύ Βορρά- Νότου, καταγράφηκαν ξεκάθαρα στην τελική μορφή της Διακήρυξης.

Ο λόγος για τον οποίο κρίθηκε απαραίτητο να τονισθεί η αδυναμία αυτή συνεννόησης μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών είναι απλός: το χάσμα αυτό που έχει δημιουργηθεί έχει επηρεάσει και επηρεάζει ακόμη τον τρόπο σκέψης των δύο πλευρών που έχουν σχηματιστεί και χρωματίζει έντονα τις μεταξύ τους συμφωνίες.

Έτσι λοιπόν, όταν το 2010 η Διεθνής κοινότητα σχημάτισε το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για την διαχείριση των γενετικών πόρων, είναι εύκολο να καταλάβουμε τον λόγο για τον οποίο δεν έχει ακόμη επικυρωθεί. Πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο λαμβάνει υπόψη του στη διαχείριση των γενετικών πόρων και το ζήτημα των αυτοχθόνων λαών των χωρών καταγωγής και διάθεσης γενετικών πόρων, βασισμένο πάντα στην διακήρυξη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών (UNDRIP) του 2008.

2. ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ

Είναι αδιαμφισβήτητη η αξία της βιοποικιλότητας για την ανθρώπινη ζωή. Η βιοποικιλότητα δεν επηρεάζει μόνο τον προφανή τομέα της αγροτικής παραγωγής

⁷ Τσάλτας Γ., «Γιοχάνεσμπουργκ 2002 [Μονογραφία]: το περιβάλλον μετά τη συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη», Πρακτικά Συνεδρίου, Ρόδος, Δεκέμβριος 2002.

αλλά και τον τομέα της υγείας καθώς αποτελεί και την βάση για το εμπόριο βιομηχανική παραγωγή σε τομείς όπως η παραγωγή φαρμακευτικών προϊόντων, εξαιρετικής σημασίας για την καταπολέμηση ασθενειών και για την επιβίωση του ανθρώπινου γένους.

Αναφορικά με την αγροτική παραγωγή, η βιοποικιλότητα διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο, όχι μόνο λόγω των οικονομικών οφελών που απορρέουν από την παραγωγή αγροτικών προϊόντων. Όταν χρησιμοποιείται ο όρος βιοποικιλότητα στο πλαίσιο της γεωργίας, δε σημαίνει αποκλειστικά ότι απλά αυξάνεται ο πληθυσμός φυτών και ζώων αλλά ότι επίσης αναπτύσσονται περισσότερα ντόπια φυτικά και ζωικά είδη με φυσικό τρόπο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στη διατήρηση των ειδών υπό εξαφάνιση. Σε περιοχές όπως η Ελλάδα, όπου ευδοκούν είδη μοναδικά στον κόσμο, η προστασία της βιοποικιλότητας έχει την δύναμη να τονώσει και την αγροτική παραγωγή. Σε περιοχές όπως η Νότιος Αμερική όπου ευδοκούν φυτά υψηλής σημασίας για τις φαρμακοπαραγωγικές εταιρείες, η προστασία της βιοποικιλότητας είναι σύμφωρη για το σύνολο του ανθρώπινου πληθυσμού⁸.

Αναφερόμενοι στα οφέλη από την παραγωγή φαρμάκων από φυτά προερχόμενα από γενετικούς πόρους της Νοτίου Αμερικής, θα ήταν πρέπον να κάνουμε μια μνεία στην εκμετάλλευση των πηγών αυτών από τις αναπτυγμένες χώρες του Βορρά και την αφαίρεση των δικαιωμάτων οικονομικής ή άλλης εκμετάλλευσης των γενετικών πόρων αυτών από τους αυτόχθονες πληθυσμούς των περιοχών αυτών. Φυσικά το φαινόμενο δεν παρουσιάζεται μόνο στις χώρες της Νοτίου Αμερικής (παρουσιάζεται έντονα και σε χώρες της Ασίας και της Αφρικής), αλλά στην Νότιο Αμερική εμφανίζεται, ίσως, η πιο οργανωμένη αντίδραση κατά της συνέχισης του φαινομένου αυτού. Περισσότερη όμως ανάλυση επ' αυτού του θέματος θα ακολουθήσει στη συνέχεια της εργασίας.

3. Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΒΟΡΡΑ ΚΑΙ ΝΟΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι αναπτυγμένες χώρες του Βορρά, εκμεταλλεζόμενες τα υπολείμματα του αποικιοκρατικού παρελθόντος της πλειονότητας των αναπτυσσόμενων χωρών, έχουν καταφέρει να εκμεταλλεύονται τους γενετικούς πόρους των χωρών αυτών και να καρπώνονται τα οφέλη από αυτή την εκμετάλλευση. Στην προσπάθειά τους αυτή όμως, δεν επαρκούσε πια η στήριξη που πρόσφερε το παλιό καθεστώς. Οι αναπτυσσόμενες χώρες άρχισαν σταδιακά να διεκδικούν το δικαίωμά τους στην εκμετάλλευση των γενετικών πόρων που παράγουν σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, οι χώρες οι οποίες είχαν στα χέρια τους τα δικαιώματα εκμετάλλευσης των περιοχών αυτών προσπάθησαν να βρουν ένα ιδεολογικό «πάτημα», πάνω στην οποία θα βάσιζαν την διαρκή εκμετάλλευση των γενετικών πόρων των αναπτυσσόμενων χωρών.

⁸ Beattie, A. J., "Ecology and bioprospecting", *Austral Ecology*, Volume 36, Issue 3, May 2011, pp 341–356, 19 August 2010.

Το ιδεολογικό «πάτημα» αυτό δεν ήταν δυνατό να βρεθεί: έπρεπε λοιπόν να επινοηθεί ώστε να διατηρηθεί το υπάρχον οικονομικό καθεστώς σε διεθνές επίπεδο. Και αυτό το οποίο προσπάθησαν να επιτύχουν οι αναπτυγμένες χώρες ήταν απλό: Προσπάθησαν να ανακηρύξουν τους γενετικούς πόρους αυτούς «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας». Με τον τρόπο αυτό ήλπιζαν να αποκτήσουν ελεύθερη εκμετάλλευση στους γενετικούς πόρους των χωρών αυτών.

Παρ' όλα αυτά, με την απόφαση 391 της επιτροπής του Συμφώνου της Καρθαγένης για τον καθορισμό του καθεστώτος πρόσβασης στους γενετικούς πόρους το 1969, καθορίστηκε ότι οι γενετικοί πόροι είναι ζήτημα κοινού ενδιαφέροντος για την ανθρωπότητα και όχι κοινή κληρονομιά αυτής, γεγονός που όχι μόνο απέτρεψε τις αναπτυγμένες χώρες από το να εδραιώσουν το δικαίωμα εκμετάλλευσης των γενετικών πόρων των χωρών παραγωγής αλλά υπήρξε και ένα πρώτο βήμα για την ανάκτηση των δικαιωμάτων εκμετάλλευσης των παραγωγών χωρών.

Η διάσταση μεταξύ των δύο πλευρών κορυφώθηκε όταν στη προσπάθειά της για αναγνώριση των γενετικών πόρων ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας οι ΗΠΑ βρήκαν την ομάδα των G77 και -παρασκηνιακά- την Ευρωπαϊκή Ένωση που συντάχτηκε με τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Έτσι, η προσπάθεια των ΗΠΑ απέτυχε και οι γενετικοί πόροι παρέμειναν ζήτημα κοινού ενδιαφέροντος της ανθρωπότητας, όπως και αναγράφεται στο Προοίμιο της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα (CBD).

Όπως θα δούμε και στην συνέχεια, η διαφορά οπτικής γωνίας αλλά και τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των χωρών του αναπτυγμένου Βορρά και των χωρών του αναπτυσσόμενου Νότου, καθώς και το ζήτημα των αυτοχθόνων λαών και των δικαιωμάτων τους επί της διαχείρισης των γενετικών πόρων έχουν επηρεάσει ουσιαστικά την δομή των συνθηκών και των διασκέψεων που τα κράτη έχουν κληθεί να συγκροτήσουν.

4. ΑΥΤΟΧΘΟΝΕΣ

Οι αυτόχθονες πληθυσμοί των χωρών διάθεσης γενετικών πόρων σπάνια έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν το θεωρητικά αναφαίρετο δικαίωμά τους στην εκμετάλλευση των γενετικών πόρων που διαθέτουν. Συνήθως λειτουργούν ως η κινητήρια δύναμη στον τομέα της παραγωγής και εκεί τελειώνει και η εμπλοκή τους στην διακίνηση των γενετικών πόρων, αφού οι εταιρείες εκμετάλλευσης τους είναι, κατά κύριο λόγο, ξένων ενδιαφερόντων⁹.

Η εκμετάλλευση αυτή έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την οικονομική εκμετάλλευση των αυτοχθόνων πληθυσμών των χωρών διάθεσης γενετικών πόρων αλλά και της φθοράς των παραδοσιακών μεθόδων καλλιέργειας και των στοιχείων εκείνων της πολιτισμικής τους κληρονομιάς που είναι συσχετισμένα με την παραγωγή και διάθεση των γενετικών πόρων. Και φυσικά, οποιαδήποτε παρεμπόδιση

⁹ Περράκης Σ., «Τα δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.

των αυτοχθόνων λαών από το να συνεχίζουν την εξάσκηση των παραδοσιακών πρακτικών τους καταπατά το δικαίωμά τους αυτό, όπως έχει ρυθμιστεί από τον ΟΗΕ με το άρθρο 11 της UNDRIP¹⁰ το 2007.

Η συγκεκριμένη διακήρυξη αποτελεί την ίσως πιο σημαντική κίνηση που έχει γίνει στη Διεθνή κοινότητα σε σχέση με τα δικαιώματα των αυτοχθόνων στους γενετικούς πόρους που παράγουν και στην εκμετάλλευση αυτών, αφού καλύπτει ονομαστικά και αναλύει, σχεδόν όλους τους τομείς ενδιαφέροντος των αυτοχθόνων στους γενετικούς πόρους.

Πιο συγκεκριμένα, στην διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών αναφέρεται το δικαίωμά τους να παράγουν και να χρησιμοποιούν τα παραδοσιακά τους φάρμακα, ενώ θέτονται υπό προστασία και τα φυτά ή ζώα τα οποία χρησιμοποιούν παραδοσιακά για την παραγωγή αυτών των φαρμάκων (Άρθρο 24¹¹).

Επιπλέον, στη συγκεκριμένη διακήρυξη γίνεται ξεκάθαρο ότι οι αυτόχθονες πληθυσμοί έχουν δικαίωμα εκμετάλλευσης των γενετικών πόρων που παράγουν. Και, γνωρίζοντας ότι το δικαίωμα αυτό από μόνο του δεν θα ήταν αρκετό, εκτός από το να τονίσει ότι η αυτόχθονες πληθυσμοί έχουν το δικαίωμα να τους ανήκει η γη την οποία καλλιεργούν και να έχουν την οικονομική εκμετάλλευση όποιου είδους γενετικού πόρου παράγουν, η διακήρυξη υπογραμμίζει ότι τα κράτη που έχουν αυτόχθονες πληθυσμού οφείλουν να τους παραχωρήσουν νόμιμα τα ιστορικά αναγνωρισμένα τους εδάφη (Άρθρο 26¹²).

¹⁰ Article 11

1. Indigenous peoples have the right to practise and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature.

2. States shall provide redress through effective mechanisms, which may include restitution, developed in conjunction with indigenous peoples, with respect to their cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free, prior and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.

¹¹ Article 24

1. Indigenous peoples have the right to their traditional medicines and to maintain their health practices, including the conservation of their vital medicinal plants, animals and minerals. Indigenous individuals also have the right to access, without any discrimination, to all social and health services.

2. Indigenous individuals have an equal right to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. States shall take the necessary steps with a view to achieving progressively the full realization of this right.

¹² Article 26

1. Indigenous peoples have the right to the lands, territories and resources which they have traditionally owned, occupied or otherwise used or acquired.

2. Indigenous peoples have the right to own, use, develop and control the lands, territories and resources that they possess by reason of traditional ownership or other traditional occupation or use, as well as those which they have otherwise acquired.

Τέλος, η διακήρυξη αυτή φροντίζει για την διατήρηση και προστασία της βιοποικιλότητας των περιοχών των αυτοχθόνων, αποτρέποντας την όποια βλαπτική επέμβαση των κρατών στα οποία βρίσκονται είτε αυτή αφορά την υπερεκμετάλλευση των γενετικών πόρων της περιοχής είτε αν πρόκειται για κάτι πιο επεμβατικό όπως το dumping (Άρθρο 29¹³).

Τα δικαιώματα όμως των αυτοχθόνων στους γενετικούς πόρους δεν αναφέρονται μόνο στην UNDRIP. Από το 2010 ήδη, ο FAO έχει δημοσιεύσει την πολιτική του αναφορικά με τα δικαιώματα των αυτοχθόνων πληθυσμών σε σχέση με τους γενετικούς πόρους. Αναγνωρίζοντας την επιτακτική ανάγκη να περιλαμβάνονται οι αυτόχθονες λαοί των χωρών διάθεσης γενετικών πόρων σε όποιες αποφάσεις λαμβάνονται σχετικά με την διάθεση των πόρων αυτών, ο FAO έχει σχεδιάσει την γραμμή αντιμετώπισής του, βασισμένος στα από την UNDRIP κατοχυρωμένα δικαιώματά τους.

Έτσι κι αλλιώς, στο Άρθρο 41¹⁴ της UNDRIP, είχε καταστεί σαφές ότι ο FAO είναι ένα από τα όργανα των Ηνωμένων Εθνών που είναι υπεύθυνα για την εφαρμογή των δικαιωμάτων που κατοχυρώθηκαν με την διακήρυξη.

Πιο συγκεκριμένα, ο FAO αναγνωρίζει το δικαίωμα των αυτοχθόνων λαών να συμμετέχουν στις αποφάσεις που αφορούν την γη τους και, κάθε φορά που εξετάζει ζήτημα σχετικό με αυτόχθονες, τους αναγνωρίζει το δικαίωμα να διαχειρίζονται μόνοι τους γενετικούς πόρους που τους ανήκουν.

Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, οι αυτόχθονες λαοί πρέπει να έχουν όχι μόνο το δικαίωμα ελέγχου της διακίνησης των γενετικών πόρων που παράγουν, αλλά και δικαίωμα στις πατέντες που έχουν κατοχυρωθεί με βάση γενετικούς πόρους παραγμένους στην χώρα τους. Με άλλα λόγια, οι αυτόχθονες πληθυσμοί θα πρέπει να μπορούν να κατοχυρώσουν μια πατέντα που έχει βασιστεί σε γενετικούς πόρους τους

3. States shall give legal recognition and protection to these lands, territories and resources. Such recognition shall be conducted with due respect to the customs, traditions and land tenure systems of the indigenous peoples concerned.

¹³ Article 29

1. Indigenous peoples have the right to the conservation and protection of the environment and the productive capacity of their lands or territories and resources. States shall establish and implement assistance programmes for indigenous peoples for such conservation and protection, without discrimination.

2. States shall take effective measures to ensure that no storage or disposal of hazardous materials shall take place in the lands or territories of indigenous peoples without their free, prior and informed consent.

3. States shall also take effective measures to ensure, as needed, that programmes for monitoring, maintaining and restoring the health of indigenous peoples, as developed and implemented by the peoples affected by such materials, are duly implemented.

¹⁴ Article 41

The organs and specialized agencies of the United Nations system and other intergovernmental organizations shall contribute to the full realization of the provisions of this Declaration through the mobilization, inter alia, of financial cooperation and technical assistance. Ways and means of ensuring participation of indigenous peoples on issues affecting them shall be established.

οποίους παράγουν και να μπορούν να καρπωθούν και τα οικονομικά οφέλη από την πατέντα αυτή.

Το συγκεκριμένο θέμα ενδιαφέρει κυρίως χώρες οι οποίες παράγουν προϊόντα απαραίτητα στην φαρμακοβιομηχανίες αλλά δεν έχουν μερίδιο στα κέρδη από τα φάρμακα τα οποία παράγονται.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως, αν και η αξία της βιοποικιλότητας έχει αναγνωριστεί σε διεθνές επίπεδο ήδη εδώ και μισό περίπου αιώνα, τα δικαιώματα των αυτόχθονων πληθυσμών επί των γενετικών πόρων που κατέχουν και της εκμετάλλευσής τους, δεν έχουν τύχει της ίδιας αναγνώρισης.

Η καταπάτηση των δικαιωμάτων αυτόχθονων πληθυσμών αναπτυσσόμενων χωρών ως προς την εκμετάλλευση των γενετικών τους πόρων από πολυεθνικές εταιρίες συμφερόντων αναπτυγμένων χωρών αποτελεί μία ακόμη έκφραση της σύγκρουσης Βορρά-Νότου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΝΕΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

Στο Κεφάλαιο αυτό, θα εξετάσουμε το υπάρχον συμβατικό πλαίσιο, όπως αυτό έχει εξελιχθεί μέσα από τις διεθνείς Συνδιασκέψεις και των εξ' αυτών παραχθέντων συνθηκών και συμβάσεων (Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλομορφία, Εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια 2010) τα ζητήματα που έχουν τεθεί, καθώς και τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την εφαρμογή -αλλά και από τη μη εφαρμογή- του πλαισίου. Για την καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων που έχουν προκύψει κατά την εφαρμογή του συμβατικού καθεστώτος, θα αναφερθούμε στις διαπραγματευτικές θέσεις ορισμένων αναπτυσσόμενων κρατών, αλλά και στην μετέπειτα εφαρμογή του συμβατικού καθεστώτος, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί μέσω των, συχνά εκ διαμέτρου αντιθέτων, θέσεων αυτών.

Επιπροσθέτως, θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε ειδικότερα στον εξελικτικό χαρακτήρα που παρουσιάζει η διακυβέρνηση των γενετικών πόρων (βιοτεχνολογία, μεταφορά τεχνολογίας από τον αναπτυγμένο Βορρά στον αναπτυσσόμενο Νότο), αλλά και στο ζήτημα της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους, όπως κυρίως αυτό έχει διατυπωθεί στο Πρωτόκολλο της Ναγκόγια το 2010.

Εν συνεχεία θα εξετάσουμε συγκριτικά τις εξελίξεις αυτές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, κυρίως μέσω του υπάρχοντος κοινοτικού κανονιστικού πλαισίου αλλά και των σχετικών πολιτικών για την προστασία της βιοποικιλότητας (EU Biodiversity Action Plan) και θα επιχειρήσουμε μια κριτική ανάλυση αναφορικά στην αποτελεσματικότητα των διαφορετικών αυτών πλαισίων (διεθνές-ευρωπαϊκό-κρατικό) κατά την εφαρμογή τους.

1. CBD

Η CBD (Convention on the Biological Diversity) συντάχθηκε το 1992 στο Ρίο. Είναι η πρώτη σύμβαση που αναφέρεται και προστατεύει συγκεκριμένα την βιολογική ποικιλομορφία και έχει ως στόχο την διατήρηση της βιοποικιλότητας, την βιώσιμη χρήση των συστατικών της καθώς και την δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων που προέρχονται από την πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων.

Από τα πρώτα κιάλας άρθρα της σύμβασης γίνεται σαφής η σημασία της αρχής της κυριαρχίας, καθώς, αναγνωρίζεται ότι τα κράτη έχουν κυριαρχικά δικαιώματα στην εκμετάλλευση των πόρων που βρίσκονται εντός της εθνικής δικαιοδοσίας τους¹⁵.

Στην περίπτωση που η ίδια πηγή γενετικών πόρων δεν περιορίζεται στα σύνορα ενός κράτους αλλά εκτείνεται σε δύο ή παραπάνω γειτονικά κράτη, η σύμβαση προωθεί την διασυνοριακή συνεργασία αναφορικά με την πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων και για θέματα κοινής ωφέλειας¹⁶.

Επιπλέον γίνεται μνεία στην οικονομική διάσταση την πρόσβαση και εκμετάλλευση των ωφελημάτων που προέρχονται από τους γενετικούς πόρους και την ανάγκη σχεδιασμού οργανωμένου σχεδίου για την αποτελεσματική εκμετάλλευση τους¹⁷.

Σε επόμενα άρθρα, προωθεί την τεχνολογική ανάπτυξη και εκπαίδευση για την καλύτερη χρήση των γενετικών πόρων με την παράλληλη ενημέρωση των πολιτών για την τεχνολογική πρόοδο αναφορικά με τους γενετικούς πόρους¹⁸. Ουσιαστικής σημασίας καθίσταται το γεγονός ότι για πρώτη φορά συντελείται μια προσπάθεια ρύθμισης του ζητήματος της βιοτεχνολογίας, κάτι που προκάλεσε την αντίδραση των ΗΠΑ κυρίως σε σχέση με τη διατύπωση του Άρθρου 16, σε σχέση με την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και αποτέλεσε έναν από τους βασικούς λόγους που αρνήθηκαν να υπογράψουν τη Σύμβαση¹⁹.

Ακόμη, γίνεται ξεκάθαρο ότι τα αναπτυγμένα κράτη του Βορρά τα οποία έχουν μεγαλύτερη οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη από τα αναπτυσσόμενα κράτη του Νότου έχουν την υποχρέωση να μεταφέρουν πληροφορίες και νέες τεχνολογίες στον λιγότερο τεχνολογικά αναπτυγμένους έτσι ώστε να υπάρξει επιστημονική συνεργασία ανάμεσα στα δύο μέρη για τη δίκαιη και ορθόνομη κατανομή από τα ωφελήματα που θα προκύψουν από την πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων²⁰. Επίσης, τα αναπτυγμένα κράτη έχουν την υποχρέωση να

¹⁵ Άρθρο 3, 4 και 15 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

¹⁶ Άρθρο 5 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

¹⁷ Άρθρο 7 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

¹⁸ Άρθρο 13 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

¹⁹ Οι ΗΠΑ υπέγραψαν τελικά τη Σύμβαση το 1993, ωστόσο δεν την επικύρωσαν.

²⁰ Άρθρο 16, 17 και 18 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

ενισχύουν οικονομικά τα συμβαλλόμενα στη σύμβαση αναπτυσσόμενα κράτη έως του σημείου όπου τα δεύτερα να μπορούν να ολοκληρώσουν της υποχρεώσεις τους που απορρέουν από την σύμβαση²¹.

Η σύμβαση, τέλος, προβλέπει την υιοθέτηση επιπλέον εξειδικευτικών Πρωτοκόλλων. Πρωτόκολλο αυτού του είδους είναι το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για τη Πρόσβαση και Κατανομή των Ωφελημάτων.

2. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ ΤΟΥ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΕΝΕΤΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

Μετά τη Συνδιάσκεψη του Ρίο τα αναπτυσσόμενα κράτη αντιλήφθηκαν ότι τα αιτήματά τους αναφορικά με το ζήτημα των γενετικών πόρων δεν ήταν δυνατό να υλοποιηθούν λόγω της άρνησης του αναπτυγμένου Βορρά να σεβαστεί τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τα κείμενα που υιοθετήθηκαν, αλλά και την έλλειψη συνεργασίας ανάμεσα στους δύο πόλους. Ενώ η Σύμβαση έδωσε έμφαση στην κατανομή των ωφελημάτων κανένας μηχανισμός δε λειτούργησε ουσιαστικά, αφού οι εταιρείες βιοτεχνολογίας του αναπτυγμένου Βορρά δεν τήρησαν το σύνολο των υποχρεώσεων που προβλέπονταν παρά μόνο μέσα από περιορισμένες και τις περισσότερες φορές μη ικανοποιητικές διμερείς συμφωνίες. Έτσι, τα αναπτυσσόμενα κράτη με μια σειρά σημαντικών soft law κειμένων επηρέασαν σημαντικά τις εξελίξεις που οδήγησαν στη Ναγκόγια.

2. 1. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΚΑΝΚΟΥΝ 2002

Η Διακήρυξη του Κανκούν έλαβε χώρα στο Κανκούν του Μεξικό το 2002. Σε αυτή πήραν μέρος εκπρόσωποι από τη Βραζιλία, την Κίνα, την Κολομβία, την Κόστα Ρίκα, το Εκουαδόρ, την Ινδία, την Ινδονησία, την Κένυα, το Μεξικό, το Περού, τη Νότια Αφρική και τη Βενεζουέλα. Οι εκπρόσωποι αυτών των κρατών, οι οποίοι ονομάστηκαν Like-Minded Megadiversity Countries (LMMCs), δημιούργησαν μια ομάδα αποτελούμενη από αναπτυσσόμενα κράτη τα οποία έχουν κοινές θέσεις και προβληματισμούς καθώς λίγο- πολύ έχουν τις ίδιες ιδιαιτερότητες και τα ίδια προβλήματα, τα οποία πρέπει να επιλυθούν άμεσα για να επέλθει ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία.

Το συνολικό πνεύμα της Διακήρυξης στοχεύει στην διασφάλιση της κρατικής κυριαρχίας πάνω στους φυσικούς πόρους του εκάστοτε κράτους. Οι εκπρόσωποι όλων αυτών των κρατών, βέβαια, αντιλαμβάνονται το πόσο σημαντικό ρόλο παίζει η

²¹ Άρθρο 20 της Σύμβασης για την βιολογική ποικιλομορφία, Ρίο 1992.

ισότητα ανάμεσα στα κράτη για τη διατήρηση και αειφόρο ανάπτυξη της βιολογικής ποικιλομορφίας και υπογραμμίζουν την ανάγκη ανάπτυξης μιας καλής πρακτικής για τη συνεργασία και ενίσχυση ανάμεσα στα κράτη. Τα κυριαρχικά δικαιώματα του κάθε κράτους, έτσι όπως ορίζονται και από το διεθνές δίκαιο, πρέπει να γίνονται σεβαστά και να προωθούνται τα συμφέροντά τους, ανεξάρτητα από το εάν είναι ανεπτυγμένα ή αναπτυσσόμενα/μικρά κράτη.

Γεννάται, όμως, εύλογα το ερώτημα γιατί αυτά τα κράτη πήραν την απόφαση να συναντηθούν σε διεθνές επίπεδο και να υιοθετήσουν αυτή τη Διακήρυξη. Οι πρωτοβουλίες αυτές των αναπτυσσόμενων κρατών αποτελούν απόρροια της προσπάθειας για την προστασία του φυσικού τους πλούτου από τις επεκτατικές τάσεις του αναπτυγμένου Βορρά, αλλά και την ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικότητας της εφαρμογής όσων συμφωνήθηκαν το 1992. Τα κράτη αυτά κατέχουν το 70% της βιολογικής ποικιλομορφίας του πλανήτη, η οποία αποτελεί όχι μόνο οικονομικό παράγοντα ανάπτυξης και εξυγίανσης της χώρας τους αλλά και πολιτιστική τους κληρονομιά. Πρέπει εδώ να ειπωθεί ότι στις χώρες αυτές τους γενετικούς πόρους τους εκμεταλλεύονται οι αυτόχθονες πληθυσμοί, οι οποίοι έχουν μια διαφορετική σχέση με τη γη τους, διότι θεωρούν ότι συνεχίζουν την παράδοση των προγόνων τους και επιζητούν την ανάπτυξη.

Για να επέλθει, βέβαια, αυτή η πολυπόθητη ανάπτυξη, οικονομική και κοινωνική, θα πρέπει να υπάρξει πρωτίστως, εκπαίδευση του ήδη υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού. Χρειάζεται, λοιπόν, να υπάρξει συντονισμένη δράση για την ενδυνάμωση της προϋπάρχουσας παραδοσιακής γνώσης των αυτοχθόνων και προώθηση της παροχής νέας, εξειδικευμένης γνώσης, κυρίως πάνω σε ζητήματα τεχνολογίας. Επίσης, κομβικής σημασίας είναι η δημιουργία του κατάλληλου ρυθμιστικού πλαισίου, το οποίο εκλείπει αυτή τη στιγμή από αυτές τις χώρες, και το οποίο σκοπό θα έχει την προστασία του έννομου συμφέροντος που έχει η χώρα καταγωγής του γενετικού πόρου. Γενικότερα, είναι εμφανές ότι οι χώρες αυτές χρειάζονται μια κοινή πολιτική για την προώθηση του έργου τους και για να μπορέσουν να πετύχουν την εισαγωγή επενδύσεων στις κοινότητές τους.

Τονίζουν, βέβαια, οι εκπρόσωποι των κρατών αυτών ότι θα πρέπει εκτός από επενδύσεις να υπάρξει και ένας διεθνής μηχανισμός για την δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων, τόσο στους παρόχους όσο και στους χρήστες των γενετικών πόρων. Η αρχή της ευθυδικίας (ορθονομίας) θα πρέπει να διέπει όλες τις συναλλαγές ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες. Η χρήση της βιοποικιλότητας θα πρέπει πρωτίστως να εξυπηρετεί τους γηγενείς πληθυσμούς του κράτους στο οποίο βρίσκονται οι πόροι και να χρησιμοποιούνται αυτοί για την καλύτερευση του επιπέδου ζωής τους και έπειτα να προωθούνται στην παγκόσμια αγορά για να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη. Ο ανεπτυγμένος Βορράς άλλωστε έχει την υποχρέωση να παρέχει οικονομική στήριξη και τεχνολογική γνώση στον αναπτυσσόμενο Νότο και επιβάλλεται και από τις δυο πλευρές να υπάρξει σεβασμός προς την εθνική νομοθεσία για την προστασία της βιοποικιλότητας.

Παρά το γεγονός ύπαρξης χωρών που ασκούν καλή πρακτική στη θέσπιση νομοθεσίας η οποία κατοχυρώνει τα δικαιώματά τους στη βιοποικιλότητα και στην πρόσβαση στους γενετικούς πόρους (Κόστα Ρίκα, Περού κ.ά.), η πλειοψηφία των

αναπτυσσομένων κρατών έχει ακόμα ανάγκη θέσπισης εθνικών μέτρων για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών. Κρίνεται επίσης αναγκαία και η καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας και σεβασμού από την πλευρά των αναπτυγμένων κρατών του Βορρά.

2.2. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΥΣΚΟ 2002

Η δεύτερη συνάντηση των Like-Minded Mega-diversity countries (LMMCs) έλαβε χώρα στο Περού το 2002. Η Διακήρυξη από την αρχή ακόμα αποπνέει την πρόθεση των κρατών της Λατινικής Αμερικής να υπάρξει έννομη προστασία των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων πληθυσμών και να επέλθει η ανάπτυξη γι' αυτούς από τη στιγμή που είναι ουσιαστικά οι κυρίαρχοι πάροχοι των γενετικών πόρων.

Σε αυτή την περίπτωση, πρέπει να εξεταστεί και η σχέση της CBD με τα TRIPS. Ο WIPO επανειλημμένως έχει κάνει αναφορά στα θέματα πνευματικών δικαιωμάτων που προκύπτουν από την παροχή και χρήση των γενετικών πόρων. Όπως είναι γνωστό οι αυτόχθονες πληθυσμοί δεν έχουν αναγνωρισμένα δικαιώματα με hard law κείμενα. Το μόνο που υπάρχει γι' αυτούς είναι το soft law κείμενο της Διακήρυξης για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών, το οποίο υιοθετήθηκε από τη γενική Συνέλευση ου ΟΗΕ με το Ψήφισμα 61/295 της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2007. Σύμφωνα με αυτό «οι αυτόχθονες πληθυσμοί έχουν δικαίωμα στη γνώση, τον πολιτισμό και τις παραδοσιακές πρακτικές»²², καθώς επίσης «τα κράτη έχουν την υποχρέωση να έχουν μηχανισμούς πρόληψης και αποκατάστασης κάθε ενέργειας που έχει ως στόχο ή αποτέλεσμα την αποστέρησή τους από τη γη, τα εδάφη ή τις πλουτοπαραγωγικές πηγές τους.»²³

Αυτές οι αναφορές, όμως, αρχικά αποτελούν κενό γράμμα του νόμου από τη στιγμή που το κείμενο αυτό δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, και από την άλλη δεν αποδίδει στους αυτόχθονες πληθυσμούς το δικαίωμα της κατοχύρωσης της παραδοσιακής γνώσης τους ούτε και τους αποδίδει δικαιώματα ευρεσιτεχνίας για οποιοδήποτε νέο προϊόν το οποίο μπορεί να κατασκευάσουν. Η μόνη αναφορά που γίνεται στη Διακήρυξη του Κούσκο για τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας αφορά την απόδοσή τους σε μη αυτόχθονες, δηλαδή στα ανεπτυγμένα κράτη. Εκεί, το κείμενο αφήνει να εννοηθεί ότι πριν την έκδοση του δικαιώματος ευρεσιτεχνίας πάνω σε ένα νέο προϊόν που προήλθε από γενετικό πόρο της χώρας καταγωγής του πόρου, ο κάτοχος του νέου προϊόντος θα πρέπει να έρθει σε συναίνεση με τη χώρα καταγωγής, αλλιώς οδηγούμαστε στο φαινόμενο της βιοπειρατείας, το οποίο θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω. Τέλος, αναφορά γίνεται και στο UNEP. Με τη μνεία αυτή στο πρόγραμμα του ΟΗΕ για το περιβάλλον, ουσιαστικά τα κράτη αναζητούν την υποστήριξη του Παγκόσμιου Οργανισμού ώστε οι προηγούμενες αποφάσεις και τα προϋπάρχοντα

²² Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών, Γενική Συνέλευση, Ψήφισμα 61/295 της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2007, Προοίμιο

²³ Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών, Άρθρο 8 παράγραφος 2 (β)

κείμενα να έχουν διεθνή αναγνώριση και να επέλθει μια ουσιαστική και θετική γι' αυτούς λύση.

2.3. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΕΛΧΙ 2005

Το τελευταίο κείμενο πριν το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια είναι η Διακήρυξη του Νέου Δελχί το 2005. Σε αυτό το κείμενο γίνεται από την αρχή σαφές ότι τα κράτη πλέον έχουν συνειδητοποιήσει τη σημασία που έχει η δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων των γενετικών πόρων. Έτσι, καθιστούν σαφές πως πρέπει να υπάρξει μηχανισμός στήριξης των κρατών καταγωγής των γενετικών πόρων μέσω της ρητής αναφοράς του στην αίτηση για κατοχύρωση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και να υπάρχει τόσο η προηγούμενη συναίνεση (PIC) όσο και η ύπαρξη αμοιβαία συμφωνηθέντων όρων (MAT) ανάμεσα στους χρήστες και στους παρόχους.

Πρόοδο αποτελεί και η αναφορά στις διαπραγματεύσεις για τη γεωργία και το γεγονός ότι αντιλαμβάνονται τη σημασία που αυτή έχει στις αναπτυσσόμενες χώρες. Είναι γεγονός ότι είναι ένα δύσκολο προς διαπραγματεύση θέμα αλλά είναι ευχάριστο ότι τέθηκε επί τάπητος για συζήτηση και εξέταση των γενετικών πόρων και ως πόρων χρήσιμων στη διατροφή και καθημερινή διαβίωση ορισμένων πληθυσμών. Αυτό που για τους ανεπτυγμένους του Βορρά μπορεί να είναι απλά μια κερδοφόρος επιχείρηση (πχ. φαρμακοβιομηχανίες), για τους αναπτυσσόμενους είναι θέμα επιβίωσης. Γι' αυτό το λόγο είναι τόσο σημαντικό η κατανομή των ωφελημάτων να γίνεται με κοινά συμφωνηθέντα όρους και να υπάρχει η πρότερη συναίνεση του κράτους παροχής των πόρων.

Η σημασία των γενετικών πόρων φαίνεται και από την αναφορά στη Διακήρυξη της Ντόχα, όπου και αναφέρθηκε η ανάγκη προσδιορισμού και διερεύνησης της σχέσης ανάμεσα στη CBD και τη Συμφωνία TRIPS.

3. ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΗΣ ΝΑΓΚΟΓΙΑ 2010

Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, η Διεθνής κοινότητα, μέσα στην διάρκεια των χρόνων και κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία του εικοστού αιώνα, προσπάθησε να προσεγγίσει το θέμα της διακυβέρνησης των γενετικών πόρων. Έτσι, το 2010, σχηματίστηκε το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια. Από τον τίτλο ακόμα του Πρωτοκόλλου (Ειδικό Πρωτόκολλο για την Πρόσβαση και την Κατανομή των Ωφελημάτων) καταλαβαίνουμε ότι το ζήτημα που τίθεται στο επίκεντρο των διαπραγματεύσεων είναι η πρόσβαση και η δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων που προκύπτουν από την παροχή ή χρήση των γενετικών πόρων.

Αρχικά, τονίζεται ότι σύμφωνα με το *άρθρο 15 της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα*, η κρατική κυριαρχία στους φυσικούς πόρους είναι αδιαμφισβήτητη και ότι δεν πρέπει να προβαίνουν τα ανεπτυγμένα κράτη σε καταπάτηση των δικαιωμάτων των αναπτυσσόμενων κρατών λόγω οικονομικής ανάπτυξης και ισχύος των πρώτων. Επίσης, επισημαίνεται η σημασία της ανάπτυξης της τεχνολογίας για να επέλθει και η βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτό όμως μπορεί να συμβεί μόνο με τη συμβολή των ανεπτυγμένων κρατών.

Πιο συγκεκριμένα λοιπόν, να πούμε ότι το *άρθρο 5* του Πρωτοκόλλου διακηρύσσει για άλλη μια φορά τη σημασία της δίκαιης και ορθόνομης κατανομής των ωφελημάτων από τη χρήση των γενετικών πόρων. Τα οφέλη αυτά, που προφανώς προέρχονται από την εμπορευματοποίηση των προϊόντων που κατασκευάζονται από γενετικούς πόρους, θα πρέπει να μοιράζονται δίκαια και στα κράτη καταγωγής των γενετικών πόρων έτσι ώστε να υπάρχει κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου βρίσκεται το μεγαλύτερο ποσοστό βιολογικής ποικιλομορφίας στον πλανήτη. Να ειπωθεί εδώ ότι η πρόσβαση στους γενετικούς πόρους θα πρέπει να γίνει με την συναίνεση του κράτους καταγωγής και αφού έχουν συμφωνηθεί κοινώς αποδεκτοί όροι για την κατανομή των κερδών. Τα κέρδη αυτά βέβαια μπορεί να είναι είτε οικονομικά είτε μη οικονομικά, για παράδειγμα μπορεί να επέλθει συμφωνία για μεταφορά τεχνολογίας στη χώρα καταγωγής ή να συμφωνηθεί ότι θα γίνουν επενδύσεις στη χώρα οι οποίες θα έχουν αλυσιδωτά οφέλη για όλο το φάσμα της κοινωνίας. Επίσης, να αναφέρουμε ότι από την αρχή γίνεται μνεία και στη σημασία της παραδοσιακής γνώσης για τους γενετικούς πόρους, την οποία κατέχουν κυρίως οι αυτόχθονες πληθυσμοί των χωρών αυτών.

Στα *άρθρα 6 και 7* όμως γίνεται εκτενέστατη αναφορά στην πρόσβαση στους γενετικούς πόρους και στη σημασία της παραδοσιακής γνώσης που σχετίζεται με αυτούς. Για την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους έχουμε την κυριαρχία των κρατών επί των εδαφών τους και το γεγονός ότι τα κράτη που παρέχουν τους φυσικούς πόρους θα πρέπει πρώτα να έρθουν σε συμφωνία με τα ανεπτυγμένα κράτη σύμφωνα με κοινώς αποδεκτούς όρους για να είναι νόμιμη και έγκυρη η χρήση των γενετικών πόρων. Θα πρέπει να υπάρχει δικαστική απόφαση²⁴ για την πρόσβαση στους πόρους και θα πρέπει να είναι ξεκάθαροι οι αμοιβαία συμφωνηθέντες όροι που θα πρέπει να έχουν προέλθει ύστερα από συναίνεση των ενδιαφερομένων κρατών. Στους συμφωνηθέντες όρους μπορεί να υπάρξει ρήτρα επίλυσης διαφορών όταν οι πόροι βρίσκονται διασυνοριακά για παράδειγμα και δεν είναι περιορισμένοι μόνο σε ένα κράτος. Πρέπει, επίσης, να αναφέρονται οι όροι διανομής του οφέλους και εκεί έγκειται και το ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας για τα νέα προϊόντα που θα προκύψουν. Όσον αφορά τώρα, στο *άρθρο 7*, γίνεται αναφορά στην προστασία της παραδοσιακής γνώσης που προέρχεται από τη χρήση των γενετικών πόρων και στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων λαών σε αυτή τη γνώση. Έτσι, όπως καταλαβαίνουμε το Πρωτόκολλο προσπαθήσει να προωθήσει και τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών στο σύνολο τους, με το να τους αναγνωρίζει ως μια διαφορετική κοινότητα που έχει παρόλα αυτά κάθε δικαίωμα στη διαφορετικότητα και στο σεβασμό και προάσπιση αυτής.

²⁴ Άρθρο 6 (α), Πρωτόκολλο για την Πρόσβαση και Κατανομή Ωφελημάτων, Ναγκόγια 2010.

Το *άρθρο 10* του Πρωτοκόλλου είναι ένα από τα πιο σημαντικά, διότι κάνει λόγο για έναν παγκόσμιο μηχανισμό καταμερισμού των ωφελημάτων. Είναι το μόνο κείμενο το οποίο κάνει αναφορά στη δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού και αν δημιουργηθεί πραγματικά θα υπάρξει εξέλιξη στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και στη χρήση της σε παγκόσμιο επίπεδο σε μια διαφορετική –ελπίζουμε καλύτερη– βάση παγκοσμίως.

Το *άρθρο 11* πάλι επισημαίνει ότι στην περίπτωση που οι γενετικοί πόροι δεν εκτείνονται μόνο σε ένα κράτος αλλά σε περισσότερα, τότε θα πρέπει να υπάρξει διασυννοιακή συνεργασία για την πρόσβαση και τη χρήση των πόρων. Στη Λατινική Αμερική λαμπρό παράδειγμα διασυννοιακής συνεργασίας πάνω σε τέτοια ζητήματα είναι η Κοινότητα των Άνδεων, η οποία έχει αναπτύξει σημαντική συνεργασία αναφορικά με το ζήτημα αυτό στη βάση, η οποία στηρίζεται στην καλή πίστη καθώς επίσης και στην καλή πρακτική και έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές όσον αφορά στη χρήση και κατανομή των ωφελημάτων των γενετικών τους πόρων σε περιφερειακό επίπεδο.

Στο *άρθρο 12* γίνεται εκτενής αναφορά στην παραδοσιακή γνώση των αυτοχθόνων η οποία σχετίζεται με τους γενετικούς πόρους. Η παραδοσιακή γνώση και η ιδιαιτερότητα γενικά των αυτοχθόνων λαών θα πρέπει να γίνεται σεβαστή σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Αυτό μπορεί να συμβεί έμπρακτα με την αποτελεσματική συμμετοχή των αυτοχθόνων λαών στις διαδικασίες για την πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων. Επίσης, στην παράγραφο 2 του άρθρου αυτού επισημαίνεται ότι «τα μέρη θα πρέπει να δημιουργήσουν έναν μηχανισμό ο οποίος θα ενημερώνει τους δυνητικούς χρήστες των γενετικών πόρων για τη σημασία της παραδοσιακής γνώσης των αυτοχθόνων καθώς και για τις υποχρεώσεις που έχουν όσον αφορά την πρόσβαση και την δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων που θα προκύψουν από την εμπορευματοποίηση των γενετικών πόρων»²⁵.

Όπως έχει τονιστεί πολλές φορές, τα μέρη έχουν την υποχρέωση να προωθήσουν και να βελτιώσουν τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών και των τοπικών κοινοτήτων με το να υπάρξουν αμοιβαία συμφωνηθέντες όροι και προηγούμενη συναίνεση των μερών για την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους, αλλά και για τη δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των μετέπειτα ωφελημάτων από αυτούς. Το *άρθρο 14* καθιερώνει το “Access and Benefit-sharing Clearing House” το οποίο ουσιαστικά είναι ένα μέσο που θα εξυπηρετεί την ανταλλαγή πληροφοριών που σχετίζονται με την πρόσβαση και κατανομή των ωφελημάτων. Το *άρθρο 23* από την άλλη αναφέρει τη σημασία της μεταφοράς τεχνολογίας από τους ανεπτυγμένους του Βορρά στους αναπτυσσόμενους του Νότου για να μπορέσουν να έχουν καλύτερα οφέλη και μεγαλύτερη ανάπτυξη από τη χρήση και εμπορευματοποίηση των γενετικών πόρων.

²⁵ Nagoya Protocol on access to genetic resources and the fair and equitable sharing of benefits arising from their utilization to the Convention on Biological Diversity, text and Annex, Secretariat on the Convention on Biological Diversity, Montreal, 2011

4. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΤΟΥ UNEP ΣΤΗ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ

Στην Έκτη Διάσκεψη των Μερών τον Απρίλιο του 2002 (COP6), η οποία πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP), οι κυβερνήσεις δεσμεύτηκαν μέχρι το 2010 να σημειωθεί μια σημαντική μείωση του ρυθμού απώλειας βιοποικιλότητας σε παγκόσμιο, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, ως συμβολή στην ανακούφιση της φτώχειας και προς όφελος όλης της ζωής στη γη²⁶. Οι δεσμεύσεις αυτές είχαν ως γνώμονα και την οικονομική ανάπτυξη των συμβαλλομένων κρατών καθώς το 40% της παγκόσμιας οικονομίας στηρίζεται στα βιολογικά προϊόντα²⁷, αλλά και λόγω της αξίας των γενετικών πόρων στα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά για την παραγωγή φαρμάκων και άλλων επικερδών επιχειρήσεων. Για να συνειδητοποιήσουμε πόσο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι τα συμβαλλόμενα κράτη έφτασαν σε μια τέτοια συμφωνία, θα ήταν χρήσιμο να αναλογιστούμε τι ακριβώς προστατεύουν αυτές τους οι δεσμεύσεις.

Οφείλουμε να συνειδητοποιήσουμε, με άλλα λόγια, ότι τα οικοσυστήματα που δημιουργούνται από τους φυτικούς αυτούς πόρους, σε συνάρτηση με τους έμβιους και μη έμβιους οργανισμούς του πλανήτη μας, δημιουργούν τα οικοσυστήματα. Εκτός λοιπόν από τροφή και φάρμακα, οι γενετικοί πόροι παίζουν καθοριστικό ρόλο στην παροχή καθαρού αέρα, στη μη διάβρωση του εδάφους και γενικότερα στη σταθεροποίηση του κλίματος²⁸. Οποιαδήποτε μεταβολή στους γενετικούς πόρους ενός οικοσυστήματος -είτε πρόκειται για ένταξη ενός νέου είδους σε ένα προϋπάρχον οικοσύστημα είτε για εξάντληση των ήδη υπαρχόντων γενετικών πόρων- μπορεί να αλλάξει τις ευαίσθητες ισορροπίες που το συντηρούν και δυνητικά να αποβεί καταστροφική για το οικοσύστημα αυτό.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η σημασία της βιοποικιλότητας έγκειται όχι μόνο στο γεγονός ότι είναι καθοριστικός παράγοντας λόγω της διατροφικής αξίας που έχει για τον πληθυσμό της Γης αλλά και για το κλίμα, άρα για την ποιότητα ζωής μας πάνω στον πλανήτη. Για το λόγο αυτό, τα Ηνωμένα Έθνη αποφάσισαν να κηρύξουν το 2010 ως έτος Βιοποικιλότητας, σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης αλλά κυρίως συνειδητοποίησης του τι ακριβώς σημαίνει η Βιοποικιλότητα για την ανθρώπινη επιβίωση. Όπως αναφέραμε πιο πάνω, το έτος αυτό τέθηκε ως η τελική προθεσμία που έθεσε ο ΟΗΕ για την επίτευξη σημαντικής μείωσης του ρυθμού απώλειας της βιοποικιλότητας²⁹. Ο σκοπός ήταν, το 2010 να υπήρχε πλέον βαθιά γνώση των ωφελειών των γενετικών πόρων και οι κατάλληλοι μηχανισμοί προστασίας και προώθησής τους στην παγκόσμια αγορά, με το σωστό χειρισμό και για το ευρύτερο συμφέρον της ανθρωπότητας, και όχι μόνο ως προς τα οικονομικά οφέλη που

²⁶ <http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp>, μετάφραση από τα αγγλικά, τελευταία πρόσβαση 9/6/2012

²⁷ <http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp>, μετάφραση από τα αγγλικά, τελευταία πρόσβαση 9/6/2012

²⁸ <http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp>, μετάφραση από τα αγγλικά, τελευταία πρόσβαση 9/6/2012

²⁹ http://www.unep.org/iyb/about_iyb.asp, Why 2010 matters?, μετάφραση από τα αγγλικά, τελευταία πρόσβαση 9/6/2012

προκύπτουν από την εκμετάλλευσή τους εκ μέρους των ανεπτυγμένων κρατών. Οφέλη τα οποία, μεταφρασμένα σε οικονομικό κέρδος, ήταν ο μοναδικός λόγος ενασχόλησης των ανεπτυγμένων κρατών στο φλέγον ζήτημα της Βιοποικιλότητας για δεκαετίες.

Βέβαια, παρατηρώντας την παρούσα κατάσταση εν έτη 2016, αντιλαμβανόμαστε όλοι ότι οι στόχοι που είχαν θέσει τα Ηνωμένα Έθνη για τη βιοποικιλότητα δυστυχώς δεν επετεύχθησαν. Ελάχιστα πράγματα άλλαξαν στη διάρκεια αυτής της δεκαπενταετίας που πέρασε. Ακόμα και ένα πρωτοποριακό κείμενο όπως είναι το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο της Ναγκόγια για την Πρόσβαση και τα Οφέλη από τη Χρήση των Γενετικών Πόρων, δεν έχει επικυρωθεί από τον απαιτούμενο αριθμό κρατών για να μπορέσει να τεθεί σε ισχύ ώστε να ελπίζουμε σε μια αλλαγή στάσης των κρατών του Βορρά προς την αντίληψη που έχουν για τους γενετικούς πόρους. Διότι άλλωστε είναι ξεκάθαρο για μία ακόμη φορά ότι τα κράτη τα οποία μάχονται πιο ενεργά το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο είναι εκείνα τα οποία έχουν να χάσουν τα περισσότερα οικονομικά τους οφέλη από τυχόν αλλαγή του υπάρχοντος καθεστώτος εκμετάλλευσης των γενετικών πόρων.

Είναι επιτακτικής σημασίας, παραδείγματος χάριν, να επικυρώσουν τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα οι ΗΠΑ, μια χώρα η οποία κάνει τη μεγαλύτερη χρήση γενετικών πόρων παγκοσμίως, αλλά παρόλα αυτά δεν δεσμεύεται από τους κανόνες για τη σωστή πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων. Η Σύμβαση καθώς και το εξειδικευτικό Πρωτόκολλο έχουν ρυθμίσεις οι οποίες περιορίζουν την ανεμπόδιστη πρόσβαση τους σε πόρους που θεωρούσαν δικαιωματικά δικούς τους, χωρίς στην πραγματικότητα να τους ανήκαν ποτέ, καθώς βρίσκονταν στην περιφέρεια άλλων κρατών.

Η συγκεκριμένη ρύθμιση δίνει την ευκαιρία στους αυτόχθονες λαούς των ενδιαφερομένων περιοχών να αποκτήσουν για πρώτη φορά μετά από δεκαετίες τον οικονομικό έλεγχο των εδαφών τους και να μπορέσουν όχι μόνο να του εκμεταλλευτούν για το ίδιο τους συμφέρον αλλά να αποκτήσουν την δυνατότητα εξαγωγής τους με τέτοιο τρόπο ώστε να εισέλθουν στον χώρο του διεθνούς εμπορείου ως μετρίσιμες δυνάμεις. Αν αναλογισθούμε το γεγονός ότι πρόκειται για κράτη τα οποία έχουν υποστεί οικονομική εκμετάλλευση από τα ανεπτυγμένα κράτη εδώ και δεκαετίες, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε πόσο προσοδοφόρος θα είναι η επικύρωση του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια για την μετέπειτα οικονομική τους ανάπτυξη.

Με μια νέα πρωτοβουλία του Ο.Η.Ε. πάντως, η δεκαετία 2011-2020, ονομάστηκε δεκαετία για τη βιοποικιλότητα, με την προοπτική να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί για το 2010 το 2020. Ας ελπίσουμε πως, μέσα σε αυτό το νέο χρονικό περιθώριο που τέθηκε, θα επιτευχθούν οι στόχοι για την πρόληψη της μείωσης της βιοποικιλότητας καθώς και ότι θα γίνουν τα απαραίτητα βήματα προς την εξυγίανση του κλίματος. Δεν πρέπει ποτέ να λησμονούμε ότι έχουμε υποχρέωση προς τις επόμενες γενεές να τους παραδώσουμε ένα περιβάλλον στο οποίο θα ζουν με υγεία και θα έχουν τη δυνατότητα να καρπωθούν και αυτοί των οφελών που αυτό έχει να τους προσφέρει.

5. Ο FAO ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ

Πολλοί είναι οι Παγκόσμιοι Οργανισμοί που έχουν κάνει εκτενείς αναφορές στη βιοποικιλότητα και στη σημασία που αυτή έχει για τους κατοίκους της υπαίθρου κυρίως αλλά και για τους αυτόχθονες πληθυσμούς και τις τοπικές κοινότητες. Είναι εξάλλου απολύτως κατανοητό ότι αν κάποια μερίδα πληθυσμού επηρεάζεται περισσότερο από τις αλλαγές σε ένα οικοσύστημα λόγω υπερεκμετάλλευσης των γενετικών πόρων της περιοχής, αυτή θα είναι οι αυτόχθονες πληθυσμοί που ζουν καθημερινά μέσα στο οικοσύστημα αυτό. Έτσι, ένας σημαντικός αριθμός Παγκόσμιων Οργανισμών έχει ασχοληθεί με την σημασία της βιοποικιλότητας αναφορικά με την σημασία που έχει στην επιβίωση των άμεσα ενδιαφερομένων ομάδων πληθυσμού.

Ένας από αυτούς τους οργανισμούς είναι και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας, ο γνωστός σε όλους μας FAO. Η βιολογική ποικιλομορφία με τη μορφή των φυτικών γενετικών πόρων είναι αύξουσας σημασίας καθώς αποτελεί τη βάση για τη διατροφή πολλών χωρών παγκοσμίως και όχι μόνο των χωρών καταγωγής των πόρων. Είναι άλλωστε γνωστό ότι η αγροτική παραγωγή των ανεπτυγμένων κρατών του Βορρά δεν επαρκεί -τουλάχιστον στις περισσότερες των περιπτώσεων- για να καλύψει τις βιοτικές ανάγκες των κατοίκων τους, καθιστώντας πολλές από αυτές εξαρτώμενες από τα γεωργικά προϊόντα που εισάγουν. Παρ' όλα αυτά, σπάνια οι ίδιοι οι γεωργοί έχουν το δικαίωμα εκμετάλλευσης των προϊόντων τους.

Φαίνεται ότι ξεχνάμε πως αποτελεί δικαίωμα των γεωργών η δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων της βιοποικιλότητας καθώς εκείνοι μέσα από τους κήπους τους είναι που τη διατηρούν φέρνοντάς τους σε τέτοιο σημείο ώστε πολλές φορές γίνονται «πειραματόζωα» για ένταξη νέων τεχνολογιών στον τρόπο εκτροφής ή καλλιέργειας, οι οποίες ελπίζουν να αποφέρουν θετικά αποτελέσματα αναφορικά με την παραγωγή γεωργικών προϊόντων και στον τομέα της κτηνοτροφίας -κατά βάση σε σχέση με την ποσότητα και όχι με την ποιότητα- ώστε να υπάρξουν και μεγαλύτερα κέρδη³⁰.

Για παράδειγμα, στην περιοχή του Καυκάσου υπάρχουν σπάνια είδη και ποικιλίες φυτών τα οποία είναι η βάση για την παγκόσμια κατανάλωση τροφής. Σε αυτές τις περιοχές οποιοσδήποτε διαθέτει έναν κήπο, θεωρείται συνεχιστής μιας γνώσης αιώνων η οποία πρέπει να προστατευθεί και να διατηρηθεί και για τις επόμενες γενιές. Αν σε αυτήν τη περιοχή όμως γινόταν μια προσπάθεια εισαγωγής νέων τρόπων καλλιέργειας ή ακόμη και νέων ειδών, κανείς δεν θα ήταν σε θέση, όχι μόνο να διασφαλίσει την συνέχιση αυτής της παράδοσης, αλλά ούτε και την επιβίωση ενός εύθραυστου και μοναδικού στον κόσμο οικοσυστήματος.

Το 1993 με την Απόφαση (7/93), ο FAO προχώρησε στην αναθεώρηση του κειμένου του 1983 για τους φυτικούς γενετικούς πόρους λαμβάνοντας υπόψη τη CBD,

³⁰ Brooks, T.M., "Global Biodiversity Conservation Priorities", Science, Volume 313, Issue 5783, New York, 2006.

αλλά και την Agenda 21(Κεφάλαιο 14) και κατέληξε στη Διεθνή Σύμβαση για τους φυτικούς γενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία. (2001), ένα γεγονός μείζονος σημασίας καθώς προσπάθησε να εναρμονίσει τις υπάρχουσες πολιτικές του λαμβάνοντας υπόψιν τις νέες εξελίξεις στο πεδίο αναφοράς.

Η βιοποικιλότητα για τα τρόφιμα και τη γεωργία είναι πολύ μεγάλης σημασίας για όλα τα κράτη καθώς θα βοηθήσει στη μείωση της επισιτιστικής κρίσης η οποία μαστίζει τα αναπτυσσόμενα κράτη του Νότου και παράλληλα θα προάγει την βιώσιμη ανάπτυξη και την οικονομική ένταξη των αναπτυσσόμενων κρατών στον χώρο του διεθνούς εμπορίου.

6. Ο WIPO ΓΙΑ ΤΗΝ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ

Μεγάλη είναι η συζήτηση για τη βιοποικιλότητα και στον Παγκόσμιο Οργανισμό Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO). Αρχικά, θα πρέπει να δούμε τα δικαιώματα που προκύπτουν ότι έχουν οι αυτόχθονες πληθυσμοί πάνω στην παραδοσιακή γνώση και στην πρόσβαση στη βιοποικιλότητα. Στις πρώτες ύλες είναι γνωστό πλέον ότι υπάρχει κρατική κυριαρχία και ότι το κράτος μπορεί να διαθέσει τους πόρους του σε ένα τρίτο μέρος αν τα δυο μέρη έρθουν σε προηγούμενη συμφωνία με όρους κοινά αποδεκτούς³¹.

Το θέμα προκύπτει πρωταρχικά από το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζονται τα δικαιώματα των αυτοχθόνων πληθυσμών ως ξεχωριστά δικαιώματα μιας μειονότητας του κράτους, καθώς δεν υπάρχει hard law κείμενο που να τους προστατεύει. Επίσης, ζήτημα έγκειται και στα διπλώματα ευρεσιτεχνίας που θα αποδίδονται στο-ανεπτυγμένο συνήθως- κράτος που , χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη τους γενετικούς πόρους των αναπτυσσόμενων, δημιουργήσει ένα νέο προϊόν. Γι αυτό το λόγο επεμβαίνει και ο WIPO τονίζοντας ότι τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας θα διατίθενται μόνο στις περιπτώσεις που υπάρχει προηγούμενη έγγραφη συναίνεση των δυο μερών για την πρόσβαση και χρήση του γενετικού πόρου που βρίσκεται στην κυριαρχία του ενός μέρους. Αυτό συμβαίνει και για να υπάρξει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πρόληψη της βιοπειρατείας, η οποία ευδοκιμεί όσον αφορά αυτό το ζήτημα.

Το γεγονός ότι τα αναπτυσσόμενα κράτη δεν έχουν τις περισσότερες φορές την δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν ανεπτυγμένη τεχνολογία για να χρησιμοποιήσουν στο έπακρο τους φυσικούς πόρους που βρίσκονται στα εδάφη τους και να μπορέσουν να έχουν την ανάλογη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, δίνει το βήμα στα

³¹ Young, T., “Clearing the Air: Applying the Intellectual Property Framework to National, Community, and Individual Rights in The Convention on Biological Diversity”, Anthem Press, March 2010, London

ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά να «αναμειγνύονται» στα εσωτερικά ζητήματα των κρατών αυτών και να οικειοποιούνται πόρους οι οποίοι δεν τους ανήκουν.

Οι γενετικοί πόροι έχουν μεγάλη σημασία σε πληθώρα τομέων, οι οποίοι είναι χρηματικά εξαιρετικά προσοδοφόροι. Κυρίως όμως, διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην ανάπτυξη της φαρμακοβιομηχανίας, έναν τομέα στον οποίο, όπως καταλαβαίνουμε, δεν μπορούν οι αυτόχθονες πληθυσμοί και οι τοπικές κοινότητες που έχουν απευθείας πρόσβαση στα αντίστοιχα οικοσυστήματα και στις επί τόπου συνθήκες να έχουν την αντίστοιχη ανάπτυξη με τις τεχνολογικά ανεπτυγμένες χώρες, όπως είναι για παράδειγμα οι ΗΠΑ. Γι αυτό το λόγο, και επειδή τα οικονομικά συμφέροντα είναι πολυποίκιλα και εξαιρετικών μεγεθών, οι ανεπτυγμένες χώρες προσπαθούν να έχουν πρόσβαση στους γενετικούς πόρους του Νότου παρακάμπτοντας τους πληθυσμούς που έχουν την ουσιαστική κυριαρχία των πόρων αυτών.

Βέβαια, στην 11^η συνεδρίαση του Οργανισμού για την παραδοσιακή γνώση των αυτοχθόνων λαών και των τοπικών κοινοτήτων³² συζητήθηκε το ζήτημα της εκπροσώπησης των αυτοχθόνων λαών και της δυνατότητας των τοπικών κοινοτήτων τους να πάρουν μέρος στις διαπραγματεύσεις για την πνευματική ιδιοκτησία. Αυτό αποτελεί ένα πολύ σημαντικό βήμα στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων ως μιας ανεξάρτητης κοινότητας. Οι αυτόχθονες μπορούν και πρέπει να παίξουν καθοριστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για την παραδοσιακή γνώση που σχετίζεται με τους γενετικούς πόρους και για την πρόσβασή τους σε αυτούς³³.

Δυστυχώς όμως, οι αυτόχθονες λαοί, στην παρούσα τουλάχιστον χρονική στιγμή, δεν έχουν την δυνατότητα να καρπωθούν τα οφέλη που προκύπτουν από πατέντες εξαρτώμενες ή αποκλειστικά βασισμένες σε γενετικά προϊόντα που οι ίδιες παράγουν. Και, όταν οι πατέντες αυτές αφορούν τον φαρμακοβιομηχανικό τομέα, πρόκειται συχνά για τεράστια ποσά τα οποία θα μπορούσαν να αναδιοργανώσουν την οικονομική κατάσταση ενός ολόκληρου αναπτυσσόμενου κράτους.

7. ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΩΝ ΚΡΑΤΩΝ (ΙΝΔΙΑ, ΠΕΡΟΥ, ΚΟΣΤΑ ΡΙΚΑ)

Όπως επανειλημμένα έχουμε αναφέρει και παραπάνω, στο ζήτημα των γενετικών πόρων και της βιοποικιλότητας υπάρχει ένας διαχωρισμός, ο οποίος

³² 11th annual session in New York from May 7 to 18, 2012, engaging in a comprehensive dialogue with participants on issues relating to intellectual property and traditional knowledge.

³³ McManis, C., “The Moral Foundations of Intellectual Property and Conservation through Access and Benefit-Sharing”, Anthem Press, 2011, London

επιβάλλεται από τα διαφορετικά συμφέροντα, ανάμεσα στα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά και στα αναπτυσσόμενα/μικρά κράτη του Νότου. Είναι αλήθεια ότι τα περισσότερα αναπτυσσόμενα κράτη δεν έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν με δικά τους μέσα, και κυρίως ανεπτυγμένη τεχνολογία, τα οφέλη που προέρχονται από την πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων που κατέχουν σε αφθονία στα εδάφη τους. Αυτό όμως, πρώτον δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης των ανεπτυγμένων κρατών για πόρους οι οποίοι δικαιωματικά είναι δικοί τους και θα έπρεπε να έχουν ωφελήματα από την κατανομή τους και δεύτερον, υπάρχουν μερικά κράτη που έχουν αναπτύξει μια καλή πρακτική και έχουν εναρμονίσει τα δικά τους συμφέροντα με εκείνα των τεχνολογικά ανωτέρων τους για να επωφεληθούν όλοι από τη βιοποικιλότητα.

Πρώτη αναφορά θα γίνει στην Ινδία, η οποία υπέγραψε το 2002 την Biological Diversity Act. Έναν νόμο, δηλαδή, για την παροχή και διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας, την αειφόρο χρήση των συνιστωσών της και τη δίκαιη και ορθόνομη χρήση των ωφελημάτων που προκύπτουν από τη χρήση των βιολογικών πόρων, της γνώσης αλλά και για θέματα που συνδέονται με αυτή ή παρεπομένων³⁴. Η κυβέρνηση της Ινδίας, λοιπόν, απαγορεύει τη χρήση των βιολογικών πόρων της χώρας, καθώς επίσης και να μεταφέρει τη γνώση στο εξωτερικό χωρίς την πρότερη άδεια της Εθνικής Αρχής για τη Βιοποικιλότητα. Παρατίθεται ακριβώς το άρθρο 4 του Νόμου περί βιοποικιλότητας: «Ουδείς δύναται, χωρίς την προηγούμενη έγκριση της Εθνικής Αρχής για τη βιοποικιλότητα, τη μεταφορά των αποτελεσμάτων κάθε έρευνας που σχετίζεται με βιολογικούς πόρους που βρίσκονται ή που προέρχονται από την Ινδία, για χρηματικό αντάλλαγμα ή με άλλο τρόπο σε οποιοδήποτε πρόσωπο που δεν είναι πολίτης της Ινδίας, που είναι μη κατοίκων³⁵, όπως ορίζεται στη ρήτρα (30) του νόμου περί φόρου εισοδήματος του 1961 ή νομικό πρόσωπο ή οργάνωση που δεν έχει καταχωρηθεί ή συσταθεί στην Ινδία ή η οποία έχει οποιαδήποτε μη-ινδική συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο ή τη διαχείρισή του.»

Επίσης, στο άρθρο 7 του Δεύτερου Κεφαλαίου του Νόμου αυτού τονίζεται ότι: «Κανένα πρόσωπο, που είναι πολίτης της Ινδίας ή νομικό πρόσωπο, ένωση ή οργανισμός που έχει καταχωρηθεί στην Ινδία, δεν πρέπει να λάβει καμία βιολογική πηγή για εμπορική αξιοποίηση, ή βιο-έρευνα και βιο-χρησιμοποίηση για εμπορική χρήση, εκτός και αν δοθεί προηγουμένως αναφορά στο Εθνικό Συμβούλιο για τη Βιοποικιλότητα. Νοείται ότι οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται για τους κατοίκους και τις κοινότητες της περιοχής, συμπεριλαμβανομένων και των καλλιεργητών και των καλλιεργητών της βιοποικιλότητας, καθώς και τους vaidas και hakims, οι οποίοι εξασκούν την ιατρική των αυτοχθόνων.»³⁶

Με όλα τα παραπάνω καταλαβαίνουμε πόσο σημαντικός είναι αυτός ο νόμος για την Ινδία αλλά και πόσο καλό παράδειγμα μπορεί να είναι αυτή η κίνηση για τις υπόλοιπες αναπτυσσόμενες χώρες. Η Ινδία προστατεύει πλέον με νόμο την κρατική κυριαρχία πάνω στους γενετικούς πόρους της χώρας, καθώς επίσης δίνει στους αυτόχθονες πληθυσμούς και στους καλλιεργητές των τοπικών κοινοτήτων το

³⁴ The Biological Diversity Act, 2002, No 18 of 2003, Εισαγωγή, μετάφραση από τα Αγγλικά.

³⁵ The Biological Diversity Act, 2002, No 18 of 2003, Κεφάλαιο 2 άρθρο 4, μετάφραση από Αγγλικά

³⁶ Biological Diversity Act, 2002, No 18 of 2003, Κεφάλαιο 2 άρθρο 7, μετάφραση από Αγγλικά

δικαίωμα της παραδοσιακής γνώσης και της πνευματικής ιδιοκτησίας από την πρόσβαση και χρήση της βιολογικής ποικιλότητας.

Να παραθέσουμε εδώ και έναν πίνακα που αποτελεί περίληψη των απειλών της βιοποικιλότητας των ζώων.

Table: Summary of animal biodiversity threats

	Number of Indian species (percent of world total)	Percent of Indian species evaluated	Species threatened in India as percent of those evaluated	Number extinct (percent of those evaluated)
Mammals	386 (7%)	59%	41%	4 (1.8%)
Birds	1219 (12%)		7%	Unknown
Reptiles	495	73%	46%	Unknown
Amphibians	207 (4%)	79%	57%	Unknown
Freshwater fish	700	46%	70%	Unknown

Πηγή: Kumar et al. 2000.³⁷

Η δεύτερη σημαντική αναφορά που θα γίνει θα είναι στο Περού. Το Περού είναι μια χώρα πολύ πλούσια σε βιολογική ποικιλομορφία. Κατέχει το 10% των παγκόσμιων φυτικών ειδών. Πολύ μεγάλος είναι ο αριθμός των ειδών που έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν στη βιομηχανία φαρμάκων, αρωμάτων, καλλυντικών³⁸ και πολλών άλλων επικερδών επιχειρήσεων παγκοσμίως. Το Περού λοιπόν επειδή ακριβώς έχει τόσο μεγάλο πλούτο αλλά παράλληλα ανήκει στον αναπτυσσόμενο Νότο, μπορεί εύκολα να πέσει θύμα βιοπειρατείας. Μπορεί δηλαδή μια ανεπτυγμένη τεχνολογικά και οικονομικά χώρα να δημιουργήσει ένα προϊόν που να έχει ως πρώτη ύλη το γενετικό πόρο που βρίσκεται σε άλλο κράτος, χρησιμοποιώντας πολλές φορές και την τεχνογνωσία από την παραδοσιακή γνώση των αυτοχθόνων λαών εκείνης της περιοχής, και μετά να ζητήσουν δίπλωμα

³⁷ Somanathan E., Biodiversity in India, Prepared for the Oxford Companion to Economics in India

³⁸ WIPO/GRTKF/IC/11/13, Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore, Eleventh Session, Geneva, July 3 to 12, 2007

ευρεσιτεχνίας χωρίς ουσιαστικά αυτό το νέο προϊόν να είναι αντικείμενο καινοτομίας και εφευρετικότητας, τα δυο χαρακτηριστικά που απαιτούνται δηλαδή για να δοθεί το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας.

Με την ύπαρξη λοιπόν της Εθνικής Επιτροπής του Περού για την Βιοπειρατεία μπόρεσε η χώρα να αποτρέψει πολλές εταιρίες από το να οικειοποιηθούν την παραδοσιακή γνώση των αυτοχθόνων λαών τους και να αποκτήσουν δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για προϊόντα που ουσιαστικά η πρώτη ύλη τους ανήκε στο Περού, άρα θα έπρεπε και αυτό να έχει οφέλη από την χρήση και κατανομή των γενετικών πόρων. Με αυτή την πρακτική καταλαβαίνουμε ότι όταν υπάρχει συνεργασία ανάμεσα στο κράτος στον ιδιωτικό τομέα και στην κοινωνία των πολιτών μπορούν να αποτραπούν παραβιάσεις κατά του κοινού συμφέροντος του κράτους ως ολότητα και να υπάρξει και μια καλή πρακτική διεθνώς, έτσι ώστε άλλα αναπτυσσόμενα κράτη να παραδειγματίζονται από αυτή και να υπάρξει ανάπτυξη, κοινωνική και οικονομική. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι το Περού έχει ψηφίσει και Νόμο, τον 27811 του 2002, ο οποίος αναφέρεται εξ ολοκλήρου στην αναγνώριση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων λαών στην παραδοσιακή και συλλογική γνώση η οποία προέρχεται από τη χρήση των γενετικών πόρων.³⁹

Τελευταία αναφορά καλής πρακτικής για την εργασία μας είναι η Κόστα Ρίκα. Με το Νόμο 7788 για τη βιοποικιλότητα⁴⁰, η Κόστα Ρίκα θέτει κι αυτή τα ίδια όρια, όπως οι άλλες δυο χώρες που αναφέραμε παραπάνω, για την σωστή χρήση των γενετικών πόρων καθώς και τη δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων που θα προκύψουν από τη χρήση των γενετικών πόρων.

Για ακόμη μια φορά τονίζεται ο πρωταρχικός ρόλος του κράτους στο δικαίωμα εκμετάλλευσης των πόρων αυτών καθώς επίσης, κατοχυρώνονται και τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών όσον αφορά στη συνέχιση της χρήσης των γενετικών πόρων για μη οικονομικά οφέλη. Οι αυτόχθονες είναι γνωστό άλλωστε ότι χρησιμοποιούν τους φυτικούς γενετικούς πόρους για την παρασκευή φαρμάκων, εξασκώντας την ιατρική των αυτοχθόνων (indigenous medicine). Βλέπουμε λοιπόν, ότι με το να υπάρχει ο Νόμος σε ισχύ και με την ύπαρξη μιας Εθνικής Στρατηγικής για τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση της Βιοποικιλότητας, η οποία υιοθετήθηκε το 1999⁴¹, γίνεται μια σημαντική ενδυνάμωση σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Σημαντικό είναι το άρθρο 91 του Νόμου όπου τονίζεται ότι «Το κράτος θα ενθαρρύνει τις πρακτικές διάσωσης, συντήρησης και διάδοσης της τεχνολογίας και των παραδοσιακών πρακτικών χρήσιμων για τη διατήρηση και βιώσιμη εκμετάλλευση της βιοποικιλότητας.»⁴²

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα αναπτυσσόμενα κράτη προσπαθούν για ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτούς και τα παιδιά τους, με το να κατοχυρώνουν νομικά, τα δικαιώματά τους και με το να παίρνουν πρωτοβουλίες οι οποίες θα ωφελήσουν και μεμονωμένα

³⁹ Law N° 27811 (published in the Official Journal "El Peruano" on August 10, 2002), Law introducing a protection regime for the collective knowledge of indigenous peoples derived from biological resources.

⁴⁰ Biodiversity Law, the Legislative Assembly of the Republic of Costa Rica, No 7788 on 6 May 1998

⁴¹ National Strategy for the Conservation and Sustainable Use of Biodiversity in Costa Rica, 1999

⁴² Biodiversity Law, the Legislative Assembly of the Republic of Costa Rica, No 7788 on 6 May 1998, Article 91

τις τοπικές κοινότητες αλλά και συλλογικά την εθνική τους κυριαρχία πάνω στους φυσικούς τους πόρους. Έτσι θα επέλθει μεγαλύτερη ανάπτυξη τόσο σε οικονομικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Υπάρχουν ακόμα χώρες, κυρίως οι ΗΠΑ, που δεν επιθυμούν την εξομοίωση των αναπτυσσόμενων κρατών με τα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά, όσον αφορά τα δικαιώματα πάνω στην πρόσβαση και χρήση των γενετικών πόρων καθώς και την δίκαιη και ορθόνομη κατανομή των ωφελημάτων που θα προκύψουν από τη χρήση αυτή, αλλά η ΕΕ για παράδειγμα είναι ανοιχτή στο να βρεθεί μια μέση λύση η οποία θα είναι ωφέλιμη και για τις δυο πλευρές. Ας ελπίσουμε πως μέχρι το 2020, που είναι το νέο ορόσημο του ΟΗΕ για την μείωση της απώλειας τα βιοποικιλότητας παγκοσμίως, να έχουν επέλθει και σε μια συμφωνία τα κράτη μεταξύ τους για την καλύτερη κατανομή και χρήση των γενετικών πόρων.

Συμπερασματικά λοιπόν, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο γεγονός ότι το θεσμικό πλαίσιο που θα έπρεπε να λειτουργεί σαν «δίκτυ προστασίας» για τα δικαιώματα των αυτόχθονων πληθυσμών στους γενετικούς πόρους τους αλλά και για την ορθή και δίκαιη διαχείριση των γενετικών πόρων αυτών ήδη έχει σχεδιαστεί σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Είναι η μη συμμόρφωση των ΗΠΑ στο σύνολο του πλαισίου αυτό παρά τις προσπάθειες χωρών καταγωγής και διάθεσης γενετικών πόρων σε συνδυασμό με την αδυναμία μετάφρασης του Διεθνούς αυτού πλαισίου σε κρατική νομοθεσία, καθώς και η αδυναμία επιβολής του που επιτρέπει την καταπάτηση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων πληθυσμών επί των γενετικών τους πόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΒΙΟΠΕΙΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ. Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ “NEEM”

Η υπόθεση *W.R. Grace & Co. εναντίον Ινδίας* θεωρείται μία από τις βασικότερες υποθέσεις βιοπειρατείας που έχουν εξεταστεί έως σήμερα. Πρόκειται για μία υπόθεση η οποία εξετάστηκε στη διάρκεια δέκα ολόκληρων ετών, μεταξύ της Αμερικανικών συμφερόντων φαρμακοβιομηχανίας *W.R. Grace & Co.* και της Ινδίας, αναφορικά με πατέντα φυτοφαρμάκου με βασική δραστική ουσία παράγωγο του δέντρου Νεέμ, ενδημικού στην Ινδία. Στο Κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστεί επίσης η σημασία του αποτελέσματος της εκδίκασης της υπόθεσης αυτής για την Ελλάδα και την Κύπρο.

Η συγκεκριμένη υπόθεση έχει επιλεγεί όχι μόνο εξαιτίας της κατάληξής της, αλλά κυρίως επειδή αποτελεί, κατά την άποψή μας, το πλέον χαρακτηριστικό δείγμα υποθέσεων που ασχολούνται με περιπτώσεις βιοπειρατείας: πρόκειται για μία υπόθεση μεταξύ μιας φαρμακοβιομηχανίας αμερικανικών συμφερόντων εναντίων της Ινδίας, μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας, που παρουσιάζει ξεκάθαρα την σύγκρουση Βορρά-Νότου αναφορικά με το θέμα των γενετικών πόρων.

1. ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ NEEM

Η επιστημονική ονομασία του δέντρου Νεέμ είναι «Azadirachta Indica» και προέρχεται από την περσική ονομασία του δέντρου, «Azad-Darakth», που σημαίνει «το ελεύθερο δέντρο». Πρόκειται για δέντρο της οικογένειας ερυθρόξυλων και είναι ενδημικό στην Ινδική χερσόνησο, αν και κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών έχει μεταφυτευτεί και καλλιεργείται επιτυχώς σε διάφορες χώρες της Αφρικής, της Κεντρικής και Νοτίου Αμερικής, αλλά και σε άλλες Ασιατικές χώρες πέραν της Ινδίας.

Παρά την τωρινή εκτεταμένη καλλιέργειά του, εξακολουθεί να χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο στην Ινδία. Οι πολλαπλές χρήσεις του δέντρου Νεέμ, στον αγροτικό τομέα, ως εντομοκτόνου, αλλά και στον φαρμακευτικό τομέα ή και στην παραγωγή καλλυντικών προϊόντων, βρίσκονται καταγεγραμμένες σε κείμενα τα οποία χρονολογούνται άνω των 2000 ετών. Από τις ίδιες πηγές, αλλά και από θρησκευτικά και λογοτεχνικά κείμενα, μας γνωστοποιείται πως το δέντρο Νεέμ και τα παράγωγά του διακινούνταν ανέκαθεν ελεύθερα όχι μόνο στην κοινωνία της Ινδίας, αλλά διατίθεντο ελεύθερα στην παγκόσμια κοινότητα.

Τις τελευταίες δεκαετίες όμως, εξαιτίας σε μεγάλο βαθμό του συστήματος ευρεσιτεχνιών, αυτός ο σημαντικός γενετικός πόρος κινδυνεύει να αποτελέσει κτήμα, ελάχιστων μόνο βιομηχανιών. Την σημαντικότερη ίσως προσπάθεια ιδιωτικοποίησης βιολογικού παραγώγου -συγκεκριμένα ελαίου- του δέντρου Νεέμ, απέτελεσε η κατάθεση ευρεσιτεχνίας στον ΕΡΟ, από την εταιρεία W.R. Grace & Co., για ζιζανιοκτόνο ονόματι Neemix.

2. W.R. GRACE & CO. ENANTION INΔΙΑΣ

Τον Δεκέμβριο του 1990, η πολυεθνική φαρμακοβιομηχανία W.R. Grace της νέας Υόρκης, με υποστήριξη της κυβέρνησης των ΗΠΑ, εκπροσωπούμενη από των τότε Υπουργό Γεωργίας, Clayton Keith Yeutter, κατέθεσε αίτηση ευρεσιτεχνίας στο Ευρωπαϊκό Γραφείο Ευρεσιτεχνιών (ΕΡΟ). Η αίτηση κατατέθηκε στις 26 Δεκεμβρίου 1989, και αφορούσε την μέθοδο ελέγχου ανάπτυξης μυκήτων σε καλλιέργειες με την βοήθεια υδροφοβού ελαίου, παραγμένου από το δέντρο Νεέμ. Η συγκεκριμένη αίτηση ήταν η τρίτη που κατατέθηκε στο ΕΡΟ αναφορικά με παράγωγα του δέντρου Νεέμ από την W.R. Grace.

Κατόπιν μακράς, δύσκολης, και αμφιλεγόμενης διαδικασίας εξέτασης της αίτησης, το ΕΡΟ τελικώς ενέκρινε το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, στις 14 Σεπτεμβρίου του 1994. Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας αυτό, υπ' αριθμόν EP 0436257, αφορούσε:

«Μία μέθοδο ελέγχου ανάπτυξης μυκήτων σε φυτά, με την εισαγωγή σκευάσματος το οποίο δύναται να περιέχει από 0.1% έως 10% υδροφοβικό έλαιο που έχει εξαχθεί

από το δέντρο Νεέμ -και κατά συνέπεια είναι ελεύθερο αζαδιραχθίνης- από 0.005% έως 5% επιφανειοδραστικό γαλακτοματοποιητικό, και από 0% έως 99% νερό»⁴³.

Εννέα μήνες αργότερα ένσταση σε αυτό το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας κατατέθηκε από κοινού από τρεις ενάγοντες: από την Magda Aelvoet, βουλευτή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, και τότε Πρόεδρο του Κόμματος των Πρασίνων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Δρ Vandana Shiva, για λογαριασμό του Ιδρύματος Ερευνών για την Επιστήμη, Τεχνολογία και Πολιτική Φυσικών Πόρων, του Νέου Δελχί, και τέλος, από την Διεθνή Ομοσπονδία των Κινημάτων Βιολογικής Γεωργίας (IFOAM), με έδρα τη Γερμανία, που εκπροσωπούσαν από την μελλοντική πρόεδρό της, Linda Bullard. Οι τρεις αυτοί ενάγοντες συνειδητά επέλεξαν να αντιταχθούν στο συγκεκριμένο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας εν μέρει λόγω της σημασίας του ποιοι το κατείχαν.

Οι ενάγοντες επέλεξαν αυτό το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ώστε να «ρίξουν φως» στον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων χωρών (σε αυτή την περίπτωση οι Ηνωμένες Πολιτείες) και οι πολυεθνικές εταιρείες (σε αυτή την περίπτωση η WR Grace) συνεργάζονται με σκοπό την εκμετάλλευση βιολογικών πόρων από το Νότο μέσω του συστήματος των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας. Δεν είναι επίσης τυχαίο το γεγονός ότι αυτοί οι συγκεκριμένοι τρεις ενάγοντες ένωσαν τις δυνάμεις τους για να ξεκινήσει η διαδικασία ένστασης του διπλώματος ευρεσιτεχνίας του Neemix: πρόκειται για έναν οργανισμό από τη χώρα όπου «κλάπηκε» ο πόρος, έναν διεθνή οργανισμό που εκπροσωπεί τους χρήστες και τους παραγωγούς των οργανικών προϊόντων-παραγόντων του δέντρου Νεέμ σε όλο τον κόσμο, και ένα περιβαλλοντικό πολιτικό κόμμα, το οποίο βρισκόταν στην κατάλληλη θέση για να προωθήσει αλλαγές στο ίδιο το νομικό σύστημα ώστε να θέσει εκτός νόμου την βιοπειρατεία.

Παρά το γεγονός ότι αρχικά οι ενάγοντες κατέθεσαν την αίτηση για ένσταση τον ΕΡΟ χωρίς υποστήριξη σε μορφή νομικής εκπροσώπησης, τελικά εξουσιοδότησαν τον καθηγητή Δρ Fritz Dolder (καθηγητή σε θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Βασιλείας, Ελβετία) για την εκπροσώπησή τους. Ο Δρ. Dolder λειτούργησε υπό την ιδιότητα αυτή κατά την διάρκεια της δεκαετίας που χρειάστηκε για την εξέταση της υπόθεσης.

Οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι η μυκητοκτόνος δράση των υδρόφοβων εκχυλισμάτων των σπόρων του δέντρου Νεέμ ήταν γνωστή και χρησιμοποιούνταν για αιώνες σε ευρεία κλίμακα στην Ινδία, τόσο στην παραδοσιακή Ινδική ιατρική (Ayurvedic practices) για τη θεραπεία δερματολογικών παθήσεων, όσο και στην παραδοσιακή Ινδική γεωργική πρακτική για την προστασία των καλλιεργειών από καταστροφές λόγω μυκητιασικών λοιμώξεων.

Δεδομένου ότι αυτή η χρήση του συγκεκριμένου ελαίου του δέντρου Νεέμ ήταν στην πραγματικότητα πανταχού παρούσα στην ινδική κουλτούρα από την αρχαιότητα,

⁴³ "A method for controlling fungi on plants comprising contacting the fungi with a neem oil formulation containing 0.1 to 10% of a hydrophobic extracted neem oil which is substantially free of azadirachtin, 0.005 to 5.0% of emulsifying surfactant, and 0 to 99% water".

παρατήρησαν ότι το εν λόγω δίπλωμα ευρεσιτεχνίας δεν ακολουθούσε δύο βασικές κανονιστικές απαιτήσεις για τη χορήγηση επίσημου Ευρωπαϊκού Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας. Σύμφωνα με τους ενάγοντες, αυτές οι απαιτήσεις αφορούσαν την «καινοτομία» (Άρθρο 54 της Σύμβασης Ευρωπαϊκού Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας, EPC) και την απαίτηση για «εφευρετική φύση» του προϊόντος που αφορά το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας (EPC, Άρθρο 56).

Επιπλέον, οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ήταν αντίθετο προς τα «χρηστά ήθη» που αποτελούν προαπαιτούμενο του Άρθρου 53 (α) της EPC, καθώς οι φερόμενοι «εφευρέτες» του μυκητοκτόνου Neemix ισχυρίστηκαν μονοπωλιακά δικαιώματα ιδιοκτησίας σε μια μέθοδο η οποία αποτελεί μέρος παραδοσιακής γνώσης και αναπόσπαστο τμήμα της Ινδικής κουλτούρας. Τέλος, κατέδειξαν λόγους «ανεπαρκούς αποκάλυψης» (EPC, Άρθρο 83) και «έλλειψης διαφάνειας» (EPC, Άρθρο 84) ζητώντας την ανάκληση του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Στη συνέχεια, οι ενάγοντες έθεσαν έναν επιπλέον λόγο για τη ένσταση, συγκεκριμένα ότι το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας του Neemix έδινε ουσιαστικά de facto μονοπώλιο στην εταιρία W.R. Grace επί του συνόλου μίας φυτικής ποικιλίας, κάτι το οποίο απαγορεύεται από το άρθρο 53 (β) της EPC.

Χρειάστηκαν πέντε χρόνια έως η υπόθεση να φτάσει ενώπιον του τμήματος ενστάσεων του ΕΡΟ. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου οι ενάγοντες συγκέντρωσαν και υπέβαλαν αποδεικτικά στοιχεία και ένορκες καταθέσεις για να υποστηρίξουν τους ισχυρισμούς που είχαν κάνει από την αρχή της ένστασης. Επίσης, μια προφορική διαδικασία προγραμματίστηκε στις 9 και 10 Μαΐου, 2000, ενώπιον του τμήματος ενστάσεων του ΕΡΟ στο Μόναχο.

Η διαδικασία ένστασης στο συγκεκριμένο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας συγκέντρωσε και το ενδιαφέρον της κοινωνίας: από την πρώτη ημέρα της ακροαματικής διαδικασίας διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν μπροστά από το κτίριο του ΕΡΟ κρατώντας πανό που έγραφαν «No Patents for Theft». Επίσης κρατούσαν επιγραφές με τα διάφορα διπλώματα ευρεσιτεχνίας που είχε ήδη χορηγήσει ή βρισκόταν στη διαδικασία εκχώρησης ο ΕΡΟ, για προϊόντα που βασίζόμενα σε παράγωγα του δέντρου Νεέμ.

Με στόχο να υποστηρίξουν την ουσία της υπόθεσης, οι ενάγοντες είχαν φέρει δύο μάρτυρες-εμπειρογνώμονες από την Ινδία: τους Δρ. Udai Pratap Singh (Καθηγητής και Πρόεδρος Τμήματος Μυκητολογίας και Φυτοπαθολογίας, Ινστιτούτο Γεωπονικών Επιστημών, Banaras Hindu University) και κ. Abhay Dattaray Phadke (Διευθύνων Σύμβουλος της Ajay Bio-Tech (Ινδία) Ltd). Ο Δρ Singh θεωρείται ευρέως ως ο μεγαλύτερος εμπειρογνώμονας της Ινδίας σχετικά με το δέντρο Νεέμ από την διεθνή επιστημονική κοινότητα. Ο κ. Phadke είναι γεωπόνος και είχε διαθέσει στο εμπόριο ένα προϊόν Νεέμ στην Ινδία, πριν την αίτηση για δίπλωμα ευρεσιτεχνίας στον ΕΡΟ από την W.R. Grace (χωρίς όμως να διεκδικεί την προστασία των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας), μετά από μακροχρόνια φάση ανάπτυξης και εκτεταμένες δοκιμές πεδίου σε συνεργασία με Ινδούς αγρότες.

Αποτελεί, ίσως, ενδιαφέρον στοιχείο της υπόθεσης πως ο κ Phadke είχε στο παρελθόν εργαστεί για την γνωστή φαρμακοβιομηχανία Rhone-Poulenc και είχε

προτείνει να διατεθούν στο εμπόριο προϊόντα-παράγωγα του δέντρου Νεέμ: ωστόσο, η εταιρεία αρνήθηκε, κρίνοντας ότι δεν θα ήταν ποτέ δυνατό να ληφθεί ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για ένα τέτοιο προϊόν, γεγονός το οποίο θα κατασττούσε εμπορικά ζημιογόνα την παραγωγή του. Επίσης, ο ίδιος προσωπικά παρέδωσε στην W.R. Grace ται δείγματα του "Neemark", του μυκητοκτόνου που συνέθεσε από παράγωγα του δέντρου Νεέμ, στην W.R. Grace, πριν την παραγωγή του Neemix.

Οι «εφευρέτες» του Neemix προσπάθησαν με ελιγμούς που οι ενάγοντες κήρυξαν απαράδεκτους «για διαδικαστικούς λόγους» να στηρίζουν το δικαίωμά τους για κατοχύρωση διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Υποστήριξαν, για παράδειγμα, ότι, δεδομένου ότι υπήρχαν τρεις ενάγοντες, θα έπρεπε να έχουν καταβληθεί εις τριπλούν τα τέλη της αγωγής (χωρίς να αναφέρονται στο γεγονός ότι οι δύο ενδιαφερόμενοι «κάτοχοι» του διπλώματος ευρεσιτεχνίας είχαν καταβάλει μόνο ένα τέλος για την αρχική αίτηση διπλώματος στον ΕΡΟ), ότι το ένα αυτό τέλος δεν είχε καταβληθεί καν εμπρόθεσμα, και, ακόμη, ότι οι ενάγοντες δεν εκπροσωπούταν νόμιμα κατά το χρόνο κατάθεσης της ένστασης. Ωστόσο, η διαδικασία της ένστασης συνεχίστηκε κανονικά, με το τμήμα ενστάσεων του ΕΡΟ να αποφασίζει σε κάθε προσπάθεια καθυστέρησης της διαδικασίας εκδίκασης της ένστασης, υπέρ των εναγόντων.

Ο πρώτος εμπειρογνώμονας που κλήθηκε για να καταθέσει, ο κ. Phadke, ήταν ξεκάθαρος ως προς την άποψή του σχετικά με το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας του Neemix. Η κατάθεσή του ήταν αναλυτική και λεπτομερής, υποστηρίζοντας σημαντικά την θέση των εναγόντων. Ο Δρ. Singh, που δεν επιτρέπονταν να είναι παρών κατά τη διάρκεια της ακρόασης, έτσι ώστε να μην επηρεαστεί η κατάθεσή του από αυτή του πρώτου εμπειρογνώμονα, τελικά δεν κλήθηκε να καταθέσει. Το τμήμα ενστάσεων του ΕΡΟ, θεώρησε ότι τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τον πρώτο εμπειρογνώμονα ήταν επαρκή για να την ανάκληση του διπλώματος ευρεσιτεχνίας του Neemix.

Στο τέλος της μαρτυρίας του κ Phadke, τμήμα ενστάσεων αποφάνθηκε ότι ο ισχυρισμός του κατόχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας του Neemix ήταν τελειώς αβάσιμος, καθώς οι ενάγοντες είχαν επιτυχώς αποδείξει την μακροχρόνια, πρότερη δημόσια χρήση παραγώγου του δέντρου Νεέμ, ως μυκητοκτόνου.

Σύμφωνα με τον Δρ Dolder, είναι δύσκολο και αρκετά σπάνιο να ανακληθεί ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας βάσει έλλειψης καινοτομίας, αλλά αυτό ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Neemix. Η διαδικασία ένστασης θα μπορούσε να έχει λάβει τέλος στο σημείο αυτό, αλλά οι δικηγόροι που εκπροσωπούσαν τις ΗΠΑ/W.R. Grace υπέβαλαν αίτηση «auxiliary request». Αιτήθηκαν αλλαγή της φόρμουλας που χρησιμοποιούνταν για το Neemix, η οποία τροποποιούσε την ποσότητα ελαίου Νεέμ ελαφρώς, έτσι ώστε να είναι ελαφρώς διαφορετική από τις παραμέτρους που περιέγραψε ο από κ. Phadke ως παραδοσιακά χρησιμοποιούμενες στην Ινδία.

Συγκεκριμένα, οι δικηγόροι των ΗΠΑ/W.R. Grace υποστήριξαν πως η συγκέντρωση του ελαίου Νεέμ που περιέχονταν πλέον στο Neemix άγγιζε μόλις το ποσοστό του 0,25%. Στην πράξη, ο ισχυρισμός αυτός ήταν μάλλον αντίθετος με τα συμφέροντα των κατόχων του διπλώματος ευρεσιτεχνίας του Neemix, καθώς το ποσοστό ελαίου Νεέμ στο προϊόν τους ήταν πια τόσο αμελητέο ώστε έχαναν

ουσιαστικά το μονοπώλιο ελαίου Νεέμ στην αγορά. Επρόκειτο μάλλον για κίνηση που είχε σκοπό να καθυστερήσει την οριστική ανάκληση του διπλώματος ευρεσιτεχνίας, έως ότου να βρεθεί κάποιος τρόπος αναστροφής της απόφασης. Αυτός ο ελαφρά η τροποποιημένος ισχυρισμός πράγματι εξετάστηκε αμέσως από επιτροπή του τμήματος ενστάσεων του ΕΡΟ: και σε αυτή την περίπτωση όμως, καθώς η δραστική ουσία του Neemix παρέμενε το έλαιο του δέντρου Νεέμ, το τμήμα ενστάσεων έκρινε ότι, ακόμη και σε τροποποιημένη μορφή, το Neemix έλειπε καινοτομίας. Έτσι, το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ανακλήθηκε στο σύνολό του.

Οι ΗΡΙΑ και η W.R. Grace έκανα ένσταση επί της απόφασης στο επόμενο επίπεδο εντός της ΕΡΟ, στο Technical Appeals Board, απαιτώντας την ανατροπή της απόφασης και καταθέτοντας ακόμη μία, ελαφρώς αλλαγμένη έκδοση της αρχικής τους αίτησης για δίπλωμα ευρεσιτεχνίας.

Για πέντε ακόμη χρόνια η διαδικασία ενστάσεων στην απόφαση ανάκλησης του διπλώματος συνεχίστηκε, έως ότου η υπόθεση έφτασε επίπεδο Ακροαματική Διαδικασία της ΕΡΟ. Στο μεταξύ η W.R.Grace μετέφερε τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας σε θυγατρική της εταιρία, την Thermo Trilogy, η οποία είχε ξεκινήσει ως ερευνητική ομάδα εντός της W.R. Grace πριν μετονομαστεί σε Grace Biopesticides Division και μετέπειτα πουληθεί. Η Thermo Trilogy ειδικεύεται συγκεκριμένα στα επονομαζόμενα "biorational" εντομοκτόνα. Το 2001 η Thermo Trilogy, συμπεριλαμβανομένου των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας της, αγοράστηκε από την Certis, θυγατρική εταιρεία της Ιαπωνικών συμφερόντων Mitsui & Co., η οποία τώρα αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους προμηθευτές τεχνολογιών "ασφαλών καλλιεργειών και τροφίμων» παγκοσμίως.

Παρά και κατά την διάρκεια των συνεχών μετατροπών της εταιρείας, το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας του Neemix παρέμεινε αμερικανικών συμφερόντων.

Παρά το γεγονός ότι η ΕΡΟ είχε αποφασίσει πως η Ακροαματική Διαδικασία θα διαρκούσε δύο ημέρες, η θέση των Εναγόντων υποστηριζόταν σε τέτοιο βαθμό από πειστήρια και μαρτυρίες ώστε χρειάστηκαν μόλις δύο ώρες για να ληφθεί η τελική απόφαση. Δεν απαιτήθηκε καν δεύτερη κατάθεση από τους βασικούς εμπειρογνώμονες των Εναγόντων, αν και οι κ. Phadke και Dr. Singh, ήταν παρόντες στη διαδικασία και οι γραπτές καταθέσεις τους αναφέρθηκαν κατά την διάρκεια της ακρόασης.

Η προσπάθεια των κατόχων του διπλώματος ευρεσιτεχνίας του Neemix για κήρυξη της υπόθεσης ως απαράδεκτης για τεχνικούς λόγους απέτυχε. Η δεύτερη αίτηση «auxiliary request» για διαφοροποίηση της χημικής σύστασης του μυκητοκτόνου επίσης απέτυχε καθώς καταστούσε την ανάγκη ύπαρξης διπλώματος ευρεσιτεχνίας αμελητέα (Άρθρο 123(2) της ΕΡΟ). Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας του Neemix επανεξετάστηκε αναφορικά με της προϋποθέσεις «καινοτομίας» και «εφευρετικότητας». Κατόπιν τελικής ακρόασης των επιχειρημάτων των Εναγόντων, η επιτροπή της ΕΡΟ έλαβε την τελική της ετυμηγορία.

Στις 8 Μαρτίου του 2005, ο Πρόεδρος της επιτροπής ανακοίνωσε: «Η ένσταση απορρίπτεται. Η παραχώρηση διπλώματος ευρεσιτεχνίας ανακαλείται»⁴⁴.

Η επιτροπή δεν ανέφερε τους ακριβείς λόγους για την ανάκληση του διπλώματος ευρεσιτεχνίας, αλλά θεωρείται αυτονόητο πως παρέμειναν οι ίδιοι με αυτούς της αρχικής εντολής ανάκλησης. Τελικώς, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Thermo Trilogy δεν έχουν πλέον δικαιώματα επί του συγκεκριμένου προϊόντος, ούτε μπορούν να κινηθούν νομικά για νέο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας του Neemix, έχει ανακληθεί οριστικά.

3. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΚΛΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΣ ΕΥΡΕΣΙΤΕΧΝΙΑΣ NEEMIX.

Αν και το θέμα της βιοπειρατείας και του πλουτισμού εταιρειών από καταπάτηση των δικαιωμάτων γηγενών πληθυσμών σε ελεύθερη χρήση φυτών γνωστών τους παραδοσιακά, ίσως φαίνεται απομακρυσμένο από την ελληνική και κυπριακή πραγματικότητα. Η υπόθεση αυτή δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο λανθασμένη.

Σε πρόσφατη έρευνά τους σχετικά με το ηλεκτρονικό εμπόριο στα ελληνικά ενδημικά φυτά, τρεις Έλληνες επιστήμονες (ο κ. Νίκος Κρίγκας, και οι κ. Βικτωρία Μεντέλη και κ. Δέσποινα Βόκου⁴⁵) εντόπισαν 588 περιπτώσεις εμπορίας φυτών από 73 φυτώρια στη Μεγάλη Βρετανία, στη Γαλλία, τη Γερμανία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία, τα οποία, ως αυτοφυή φυτά, υπάρχουν αποκλειστικά και μόνο στην Ελλάδα, είναι ενδημικά της χώρας μας». Κανένα από τα συνολικά 73 φυτώρια που εξετάστηκαν, δεν διαθέτει άδεια από τις αρμόδιες ελληνικές αρχές για τη συλλογή και την πώληση των ενδημικών φυτών της Ελλάδας.

Τα εμπορευόμενα ελληνικά ενδημικά φυτά αφορούν συνολικά 145 είδη και υποείδη, τα οποία αντιστοιχούν σε περίπου 10% της ενδημικής χλωρίδας της χώρας. Από αυτά, 58 είδη και υποείδη είναι προστατευόμενα σε εθνικό και 19 σε διεθνές επίπεδο, 33 χαρακτηρίζονται ως απειλούμενα (κινδυνεύοντα ή τρωτά) και 37 ως σχεδόν απειλούμενα ή σπάνια. Τα 12 μάλιστα έχουν εντοπιστεί σε μία μόνο τοποθεσία και άλλα 18 σε δύο έως πέντε σημεία της χώρας.

Επειδή έχει αυξηθεί το ενδιαφέρον αγοραστών – συλλεκτών από όλο τον πλανήτη, οι οποίοι είναι έτοιμοι να πληρώσουν ακόμη για να αποκτήσουν ένα ζωντανό φυτό, αν πρόκειται για κάτι σπάνιο, έχει αρχίσει να αναπτύσσεται μια «παρααγορά» που σχετίζεται με κυκλώματα βιοπειρατείας μέσω του διαδικτύου με κίνδυνο να περίπου ένα στα δέκα σπάνια ή απειλούμενα ενδημικά φυτά της ελληνικής χλωρίδας να αντιμετωπίζουν κίνδυνο ολικής εξαφάνισης.

⁴⁴ "The Appeal is dismissed. The patent is revoked"

⁴⁵ Krigas N., Mendeli V & Vokou D., The electronic trade in Greek endemic plants: biodiversity, commercial and legal aspects / Η ηλεκτρονική αγορά των ενδημικών φυτών της Ελλάδας: βιοποικιλότητα, εμπορικά και νομικά ζητήματα, Economic Botany, 2014, Λονδίνο, Ηνωμένο Βασίλειο.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι, η βιοπειρατεία δεν βλάπτει μόνο τα οικονομικά συμφέροντα της Ελλάδας και των παραγωγών της αλλά και την ίδια την βιοποικιλότητα της χώρας. Ιδιαίτερη μνεία οφείλουμε στα αρωματικά φυτά, τα οποία ευδοκούν στην Μεσόγειο, και συγκεκριμένα στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

Τα αρωματικά, φαρμακευτικά και αρτυματικά φυτά είναι ένας δυναμικός τομέας της ελληνικής οικονομίας που αποτελεί ιδανική λύση για την αξιοποίηση μειονεκτικών, ημιορεινών και ορεινών περιοχών. Αρκετά από τα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά μπορούν να εξελιχθούν σε βιομηχανικά φυτά μεγάλης οικονομικής αξίας όπως η ρίγανη, η λεβάντα κλπ. Η παραγωγή αρωματικών, φαρμακευτικών και αρτυματικών φυτών (δρόγες και αιθέρια έλαια) μπορεί να αποτελέσει μια εξαιρετική επιχειρηματική δραστηριότητα για την Ελλάδα και υπάρχει μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση, εγχώρια και διεθνής.

Ωστόσο αν και τα τελευταία χρόνια πολύ συχνά γίνεται λόγος για την αξία μιας τέτοιας παραγωγικής δραστηριότητας εντούτοις παρατηρούνται θεσμικές δυσπραγίες που, αν δεν εμποδίζουν, τουλάχιστον δεν ευνοούν τέτοιες προσπάθειες. Σε αυτό το θεσμικό «κενό» βασίζονται και εταιρείες ξένων συμφερόντων ώστε να καταθέτουν αιτήσεις για διπλώματα ευρεσιτεχνίας που σπάνια βρίσκουν αντίσταση από την ελληνική πλευρά.

Η περίπτωση της Κύπρου είναι εξίσου ανησυχητική. Η Κύπρος, εξαιτίας της απομόνωσής της από την υπόλοιπη Μεσόγειο, βρίθει από είδη χλωρίδας σπάνια ή μη εμφανιζόμενα σε άλλες περιοχές της Μεσογείου. Σύμφωνα με τους Κρίγκας et al (2015), 77 είδη χλωρίδας χρησιμοποιούνται αυτή την στιγμή από φαρμακευτικές εταιρείες αλλότριων συμφερόντων, χωρίς την αντίσταση από την Κυπριακή πλευρά. Τα συμφέροντα αλλά και οι παραδόσεις των κατοίκων της νήσου βάλλονται από την ακινησία των υπεύθυνων φορέων.

Συμπερασματικά λοιπόν, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως υπάρχει δυνατότητα αντιμετώπισης του φαινομένου της βιοπειρατείας. Το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο βρίσκεται ήδη σε ισχύ και μπορεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματά μας για εκμετάλλευση των γενετικών μας πόρων.

Η Ελλάδα και η Κύπρος αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα χωρών οι οποίες έχουν απωλέσει σημαντικό κέρδος εξαιτίας εκμετάλλευσης των γενετικών τους πόρων από εταιρείες ξένων συμφερόντων. Ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης του φαινομένου της βιοπειρατείας στις δύο χώρες αυτές παραμένει η ενεργοποίηση των απαραίτητων κρατικών μηχανισμών σε συνδυασμό με την ενημέρωση των πολιτών, με στόχο ανάληψης ιδιωτικών πρωτοβουλιών για την προστασία των γενετικών τους πόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^Ο: ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από όλα όσα εξετάσαμε στην παρούσα εργασία παρατηρούμε ότι τα κείμενα που υιοθετήθηκαν για τους γενετικούς πόρους ουσιαστικά παραμένουν αδρανή κυρίως λόγω της μη υιοθετήσεώς τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, αλλά και της ίδιας της συγκρουσιακής φύσης του ρυθμιστικού πλαισίου με συμφωνίες που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του ΠΟΕ.

Θα μπορούσαμε, επίσης, να ισχυριστούμε πως, αν και η αξία της βιοποικιλότητας αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται σε διεθνές επίπεδο ήδη από την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (UNCHE) στην Στοκχόλμη το 1972, τα δικαιώματα των αυτόχθονων πληθυσμών επί των γενετικών πόρων που κατέχουν και της εκμετάλλευσής τους, δεν έχουν τύχει της ίδιας αναγνώρισης⁴⁶.

Η καταπάτηση των δικαιωμάτων αυτόχθονων πληθυσμών αναπτυσσόμενων χωρών ως προς την εκμετάλλευση των γενετικών τους πόρων από πολυεθνικές εταιρίες συμφερόντων αναπτυγμένων χωρών αποτελεί μία ακόμη έκφραση της σύγκρουσης Βορρά-Νότου.

Όπως παρατηρήσαμε στο 3^ο Κεφάλαιο της εργασίας μας, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο γεγονός ότι το θεσμικό πλαίσιο αναφορικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αυτόχθονων πληθυσμών στους γενετικούς πόρους τους αλλά και για την ορθή και δίκαιη διαχείριση των γενετικών πόρων αυτών ήδη έχει σχεδιαστεί σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Είναι η μη συμμόρφωση των ΗΠΑ στο σύνολο του πλαισίου αυτό παρά τις προσπάθειες χωρών καταγωγής και διάθεσης γενετικών πόρων σε συνδυασμό με την αδυναμία μετάφρασης του Διεθνούς αυτού πλαισίου σε κρατική νομοθεσία, καθώς και η αδυναμία επιβολής του που επιτρέπει την καταπάτηση των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων πληθυσμών επί των γενετικών τους πόρων.

Κρίνεται λοιπόν σκόπιμο η διεθνής κοινότητα να αναλάβει δράσεις ώστε να παράσχει κίνητρα στις χώρες εκείνες που δεν έχουν υπογράψει τα διεθνή κείμενα για την προώθηση στην πρόσβαση χρήση και κατανομή των γεννητικών πόρων με στόχο να υπογράψουν τα κείμενα. Γίνεται εμφανές από τα κείμενα που έχουν υιοθετηθεί έως τώρα ότι αυτά που προωθούν πλαίσια δράσης είναι πιο αποτελεσματικά και γι αυτό το λόγο η διεθνής κοινότητα θα πρέπει να συντονίσει τις δράσεις της προς αυτήν την κατεύθυνση.

Το πρωτόκολλο της Ναγκόγια συγκεκριμένα, αφορά άμεσα και την Ελλάδα, καθώς η χώρα μας διατηρεί εξαιρετικά υψηλό πλούτο γενετικών πόρων: «Μέχρι σήμερα έχουν καταγραφεί 23.130 είδη ζώων της ξηράς και των γλυκών νερών και άλλα 3.500 θαλάσσια είδη και 5.800 είδη ανώτερων φυτών. Επίσης, έχουν καταγραφεί 3.956 ενδημικά (που ζουν εδώ) είδη της ξηράς και των γλυκών νερών»⁴⁷.

⁴⁶ Βλ. 2^ο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

⁴⁷ Ελευθεροτυπία, Πέμπτη 9 Δεκεμβρίου 2010, «Το Ελντοράντο της βιοπειρατείας»

Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε επίσης πως το θέμα της βιοπειρατείας έχει αναδειχθεί ως παγκόσμιο από το σύνολο των αρμόδιων διεθνών οργανισμών, με την Ελλάδα και την Κύπρο να αποτελούν δύο από τις χώρες των οποίων οι γενετικοί πόροι βρίσκονται υπό εκμετάλλευση, μέσω παραχώρησης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, πολυεθνικών συμφερόντων τρίτων χωρών.

Το πρόβλημα αντιμετώπισης της βιοπειρατείας δεν έγκειται τόσο στην έλλειψη κατάλληλων οργάνων, όσο στην ακινησία των κυβερνήσεων και στην έλλειψη ενημέρωσης των πολιτών αναφορικά με το πρόβλημα. Σε μία παγκόσμια κοινότητα όπου οι υποθέσεις βιοπειρατείας πληθαίνουν και προς την εμφάνισή αλλά και προς την εκδίκασή τους, οφείλουμε να λάβουμε τα απαραίτητα μέτρα καταστολής και στη χώρα μας.

Πρέπει, δηλαδή, να διαπιστώσουμε πως υπάρχει δυνατότητα αντιμετώπισης του φαινομένου της βιοπειρατείας. Το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο βρίσκεται ήδη σε ισχύ και μπορεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματά μας για εκμετάλλευση των γενετικών μας πόρων.

Η Ελλάδα και η Κύπρος αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα χωρών οι οποίες έχουν απωλέσει σημαντικό κέρδος εξαιτίας εκμετάλλευσης των γενετικών τους πόρων από εταιρείες ξένων συμφερόντων. Ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης του φαινομένου της βιοπειρατείας στις δύο χώρες αυτές παραμένει η ενεργοποίηση των απαραίτητων κρατικών μηχανισμών σε συνδυασμό με την ενημέρωση των πολιτών, με στόχο ανάληψης ιδιωτικών πρωτοβουλιών για την προστασία των γενετικών τους πόρων.

Οφείλουμε επίσης να παραδειγματιστούμε από την υπόθεση του δέντρου Νεέμ, και του αγώνα κατά την κατοχύρωση διπλώματος ευρεσιτεχνίας του μυκητοκτόνου Neemix. Η δυνατότητα προάσπισης της χλωρίδας μας αλλά και των συμφερόντων των κατοίκων της Ελλάδας και της Κύπρου είναι απολύτως δυνατή, μέσω των υπεύθυνων φορέων. Αυτό που πρωτίστως απαιτείται είναι η συνεργασία μεταξύ κράτους και πολιτών, καθώς και η ενημέρωση της κοινωνίας με στόχο την ενεργοποίησή της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική βιβλιογραφία

- 1) Γρηγορίου Π. Η., Σαμιώτης Γ. Δ., Τσάλτας Γ. Ι., Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Νομική και Θεσμική Διάσταση, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1993.
- 2) Περράκης Σ., «Τα δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.
- 3) Ραυτόπουλος Ε., Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή Plus Ultra: ο Κύκλος των Αποβλήτων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006
- 4) Τσάλτας Γ., «Γιοχάνεσμπουργκ 2002 [Μονογραφία]: το περιβάλλον μετά τη συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη», Πρακτικά Συνεδρίου, Ρόδος, Δεκέμβριος 2002
- 5) Τσάλτας Γ., «Αναπτυξιακό Φαινόμενο & Τρίτος Κόσμος», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010.

2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- 1) Anderson, R. «Pharmaceutical industry gets high on fat profits», BBC News, 6 November 2014.
- 2) Beattie, A. J., “Ecology and bioprospecting”, Austal Ecology, Volume 36, Issue 3, May 2011, pp 341–356, 19 August 2010.
- 3) Brooks, T.M., “Global Biodiversity Conservation Priorities”, Science, Volume 313, Issue 5783, New York, 2006.
- 4) Krigas N., Mendeli V & Vokou D., The electronic trade in Greek endemic plants: biodiversity, commercial and legal aspects, Economic Botany, (4), 2014, London, UK.
- 5) McManis, C., “The Moral Foundations of Intellectual Property and Conservation through Access and Benefit-Sharing”, Anthem Press, 2011, London.

- 6) Somanathan E., Biodiversity in India, Prepared for the Oxford Economic Companion in India, 2009, New Delhi.
- 7) Young, T., “Clearing the Air: Applying the Intellectual Property Framework to National, Community, and Individual Rights in The Convention on Biological Diversity”, Anthem Press, March 2010, London

3. Ιστοσελίδες

- 1) European Commission, *Γεωργία και αγροτική ανάπτυξη*, http://ec.europa.eu/agriculture/organic/environment/biodiversity_el
- 2) Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, *Η βιοποικιλότητα, η κλιματική αλλαγή κι εσύ*, http://ec.europa.eu/agriculture/organic/environment/biodiversity_el
- 3) Food and Agriculture Organization of the United Nations, *FAO backs up Indigenous people*, <http://www.fao.org/news/story/en/item/48010/icode/>
- 4) UNEP, <http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp>

4. Διεθνή Κείμενα

- 1) Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972
- 2) The FAO Guidelines for Land Evaluation, 1983 the Rio Declaration on Environment and Development (1992)
- 3) Convention on the Biological Diversity, Rio, 1992 Johannesburg Declaration on Sustainable Development, 2002
- 4) Cancun Declaration Of Like-Minded Megadiversity Countries, 2002
- 5) Bonn Guidelines on Access to Genetic Resources and Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising out of their Utilization, 2002
- 6) Cusco Declaration on Access to Genetic Resources, Traditional Knowledge and Intellectual Property Rights of Like-minded Megadiverse Countries, 2002
- 7) G-20 New Delhi Declaration, 2005

- 8) Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore, Combating Biopiracy – The Peruvian Experience, Eleventh Session Geneva, July 3 to 12, 2007
- 9) United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2008
- 10) International treaty on plant genetic resources for food and agriculture, 2009
- 11) Nagoya Protocol On Access To Genetic Resources And The Fair And Equitable Sharing Of Benefits Arising From Their Utilization To The Convention On Biological Diversity, 2010
- 12) Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore, Twentieth Session Geneva, February 14 to 22, 2012
- 13) Απόφαση EP0436257 - Method for controlling fungi on plants by the aid of a hydrophobic extracted neem oil, EPO, 2005

4. ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- 1) Biodiversity Law 7788, Costa Rica
- 2) Law Introducing A Protection Regime For The Collective Knowledge Of Indigenous Peoples Derived From Biological Resources, Law N° 27811, Peru, 2002
- 3) The Biological Diversity Act, India 2002

ANNEX

1. ΟΡΙΣΜΟΙ

Γενετικό Υλικό: Ως «γενετικό υλικό» νοείται κάθε είδους φυτικό, ζωικό, μικροβιακό ή άλλης προελεύσεως υλικό που περιέχει λειτουργικές μονάδες κληρονομικότητας.

Γενετικοί Πόροι: Ως «γενετικοί πόροι» νοείται γενετικό υλικό τρέχουσας ή εν δυνάμει αξίας.

Βιολογική Ποικιλομορφία: Ως «βιολογική ποικιλομορφία» νοείται η ποικιλία των ζώντων οργανισμών πάσης προελεύσεως περιλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, και των χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδατικών οικοσυστημάτων και οικολογικών συμπλεγμάτων των οποίων αποτελούν μέρος. Περιλαμβάνεται εδώ η ποικιλομορφία εντός των ειδών, μεταξύ ειδών και οικοσυστημάτων.

Βιολογικοί Πόροι: Ως «βιολογικοί πόροι» νοούνται οι γενετικοί πόροι, οι οργανισμοί ή μέρη αυτών, οι πληθυσμοί ή όλα τα έμβια συστατικά των οικοσυστημάτων τρέχουσας ή εν δυνάμει χρήσης ή αξίας για την ανθρωπότητα.

Βιοτεχνολογία: Ως «βιοτεχνολογία» νοείται η τεχνολογικά εφαρμογή που χρησιμοποιεί βιολογικά συστήματα, ζώντες οργανισμούς ή παράγωγα αυτών, για την παραγωγή ή τροποποίηση προϊόντων ή για διαδικασίες ειδικών σκοπών.

Χώρα Καταγωγής Γενετικών Πόρων: Ως «χώρα καταγωγής γενετικών πόρων» νοείται η χώρα η οποία διαθέτει τους συγκεκριμένους γενετικούς πόρους στις επιτόπου συνθήκες.

Χώρα Διάθεσης Γενετικών Πόρων: Ως «χώρα διάθεσης γενετικών πόρων» νοείται η χώρα που διαθέτει γενετικούς πόρους συλλεγόμενους από επί τόπου πηγές, συμπεριλαμβανομένου και πληθυσμών αγρίων όσο και κατοικίδιων ειδών, ή λαμβανομένων από εκτός τόπου πηγές, και οι οποίοι μπορεί να κατάγονται ή όχι από την εν λόγω χώρα.

Επιτόπου Συνθήκες: Νοούνται οι συνθήκες στις οποίες υπάρχουν γενετικοί πόροι εντός οικοσυστημάτων και φυσικών οικοτόπων και, σε περίπτωση κατοικιδίων ή καλλιεργουμένων ειδών, στον περιβάλλοντα χώρο όπου έχουν αναπτύξει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

